

RASA SPERSKIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Lietuvos prezidento institucijos istorijos atgarsiai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos dokumentuose¹

Anotacija. Šiame straipsnyje tiriama šimtametė Lietuvos prezidento institucijos istorija, kuriai pagrįsti pasitelkti dokumentai, ikonografija, saugomi Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos Rankraščių ir Retų spaudinių skyriuose.

Esminiai žodžiai: Lietuvos prezidento institucija; seimų dominavimo, autoritarinio valdymo laikotarpiai; sovietinė okupacija; nepriklausomos valstybės atkūrimas.

Įvadas. Straipsnio tyrimo objektas – Lietuvos prezidento institucijos istorija (raida) šimto metų laikotarpiu nuo atsiradimo iki šių laikų. Kaip tyrimo šaltinis analizei pasirinktas dokumentinis paveldas, saugomas Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos Rankraščių ir Retų spaudinių skyriuose. Taikyti istorinis-aprašomasis, lyginamosios analizės metodai bei publikuotų šaltinių ir literatūros kritinė analizė.

Straipsnyje kaip Lietuvos prezidento institucijos dokumentinis paveldas, aprašoma ir nagrinėjama tik ta dalis dokumentų, kurie yra istoriškai reikšmingesni ir vertingesni. Jų visumą pagal chronologiją sąlyginai galima būtų skirti į dvi dalis: 1919–1940 m. (tarpukario Lietuvos valstybės ir okupacijų) ir 1992–2019 m. (atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės). Nagrinėjami mažiau tyrėjų akiratin patekę Lietuvos prezidento institucijos organizaciniai dokumentai, ikonografija, spauda. Šis tyrimas bus naudingas tarpukario bei šiuolaikinės Lietuvos istorijos tyrėjams. Jis taip pat galėtų sudominti visuomenę.

Atskleidžiant svarbiausius šimtametės Lietuvos prezidento institucijos istorijos dalykus, pasinaudota kai kuriais apibendrinamojo pobūdžio tyrėjų darbais. Šiam reikalui padėjo istorikų Alfonso Eidinto [90; 91; 92], Sauliaus Grybkausko [95], Ingridos Jakubavičienės [99], Mindaugo Tamošaičio [95; 126], Liudo Truskos [130] tyrimai, kolektyvinėse monografijose skelbti Česlovo Laurinavičiaus [86, 586–588], L. Truskos [83, 17–46, 49–86] straipsniai ir kt.

¹ 2019 m. balandžio 2 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje buvo atidaryta paroda „Lietuvos Prezidento institucijai – 100“. Sveikinimo kalbą pasakė kadenciją baigęs Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus. Kalbėjo kadenciją baigęs Konstitucinio Teismo teisėjas dr. Stasys Stačiokas. Pirmojo Lietuvos prezidento asmenybę, valdymo ypatumus ir istorinę reikšmę mūsų dienų Lietuvai apžvelgė Lietuvos istorijos instituto mokslininkas dr. Algimantas Kasparavičius. Renginį vedė Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos direktorius dr. Sigitas Narbutas. Parodos ekspozicija veikė 2019 m. balandžio 2 d. – gegužės 17 d. Straipsnis parengtas pagal eksponuotos parodos tekstus.

Tyrėjų publikacijos padėjo išsamiau atskleisti Lietuvos prezidento institucijos raidą, Bibliotekoje saugomų dokumentų vertę ir išskirtinumą.

Seimų dominavimo laikotarpis. 1919 m. sausio mėn. Lietuvos Vyriausybė iš Vilniaus persikėlė į Kauną. Jos vadovas liaudininkas Mykolas Sleževičius su Lietuvos Valstybės Taryba nebesiskaitė, nes pastarosios autoritetas buvo smukęs. Nereikalingas jam buvo ir Valstybės Tarybos pirmininkas Antanas Smetona, kuriam pavesta ieškoti paramos Skandinavijos valstybėse. Valstybės Tarybai vadovauti likęs Stasys Šilingas kišosi į Vyriausybės darbus. M. Sleževičius reikalavo, kad Valstybės Taryba eitų parlamento funkcijas, o jos prezidiumas – prezidento. Valstybės Tarybos vicepirmininkas, prezidiumo narys kun. Justinas Staugaitis vasario 20 d. laiške Juozui Purickiui ragino: „Padarykite intaką į Smetoną, kad greičiau grįžtų iš užsienio, nes tokiuose santykiuose pirmininkauti jau stačiai netesa mudviejų su p. Šilingu nervai, ypač maniejį“ [91, 114–116]. Šis istoriko Alfonso Eidinto monografijoje cituotas laiškas saugomas Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje su kita dr. J. Purickio to meto korespondencija [57]. Kovo pabaigoje prasidėjus pasitarimams dėl naujo koalicinio ministrų kabineto sudarymo, partijų atstovai nutarė keisti laikinąją konstituciją. Vietoj trijų Valstybės Tarybos prezidiumo narių, kurie iki tol vykdė valstybės prezidento funkcijas, nutarta įvesti vieno žmogaus – prezidento – instituciją. Prezidentui numatyta daug teisių, kurių prezidiumas neturėjo. Jam turėjo būti pavaldi kariuomenė. Partijų lyderiai sutarė prezidentu išrinkti A. Smetoną, kuris galėjo suvienyti nebesutariančius kairiuosius, liberalus ir krikščionis demokratų. Kovo 31 d. Smetona grįžo ir buvo iškilmingai sutiktas. Balandžio 4 d. posėdyje Valstybės Taryba išrinko jį Valstybės prezidentu. Taip jis tituluotas todėl, kad valstybės sąranga dar nebuvo nustatyta [91, 116]. Prezidentavo Smetona ilgiau kaip metus. Lietuva, nors ir sunkiai, stiprėjo karinėje, politinėje ir ūkio srityse [129, 54]. Rugsėjo pabaigoje kariuomenei išvadavus Zarasus, Lietuvos teritorijoje baigėsi kovos su bolševikų Rusija, o lapkričio mėn. sutriuškinti bermontininkai.

A. Smetonos kaip prezidento, kuriam buvo pavaldi kariuomenė, autoritetą ir vaidmenį, organizuojant krašto gynybą nepriklausomybės kovų laikotarpiu, atskleidžia nuotrauka, saugoma Rankraščių skyriuje esančiame Povilo Brazdžiūno fonde. 1919 m. rudenį, manoma, Kaune Žaliojo kalno ažuolų pavėsyje galėjo įvykti A. Smetonos pasitarimas ir susitikimas su karinės vadovybės atstovais [98]. Bibliotekoje esančioje nuotraukoje sėdi (iš kairės): neatpažintas kariškis, Karo mokyklos viršininkas generolas Jonas Galvydis-Bykauskas, prezidentas A. Smetona, Karo veterinarijos viršininkas Jonas Jurgis Bulota; stovi (iš kairės): pulkininkas Jurgis Kubilius, lauko sanitarijos inspektorius pulkininkas Vladas Nagevičius, generolas leitenantas Stasys Nastopka [43]. Kai kuriuose tyrimuose ir virtualių parodų tinklalapiuose kaip prezidento A. Smetonos susitikimo su iš fronto atvykusiais karininkais laikas nurodomi 1920 metai. Pažvelgus į nuotrauką, panašu, kad jis galėjo įvykti vasarą arba rudenį. Be to, prezidento pareigas A. Smetona ėjo tik iki 1920 m. birželio 19 d., kai jas perdavė Steigiamojo Seimo pirmininku išrinktam Aleksandrui Stulginskiui. Kad susitikimas įvyko 1919 m. rudenį, tvirtinama A. Eidinto knygoje *Antanas Smetona ir jo aplinka* [91, 143], taip pat Viliaus Kavaliausko papildytoje Aleksandro Merklio monografijoje *Antanas Smetona*, kurioje paskelbta viena iš mūsų aptariamų metu padarytų nuotraukų, saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje [111, nuotraukų įklijta tarp 256 ir 257 p. p.]. Įvairiose susitikimo su karine vadovybe nuotraukose skirtingos grupės karininkų fotografavosi su sėdinčiu viduryje prezidentu. Taip, matyt, jam rodyta išskirtinė pagarba.

Bendrauti su visuomene Prezidento institucijos aplinka buvo linkusi ir lankydamasi Kauno Karo ligoninėje. Tą įvykį liudijančios nuotraukos aprašymai įvairiuose šaltiniuose skiriasi. Kadangi dėl kai kurių aprašymų patikimumo kilo abejonių, ne visi nurodyti asmenys gerai matomi, pateikiame savąjį variantą. Nuotraukos viduryje matyti itin žemo ūgio Valstybės Tarybos

pirmininkas Stasys Šilingas, prezidentas A. Smetona, Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius, ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas [44]. Tai tuo metu aukščiausi šalies vadovai ir labiausiai gerbiami asmenys, kurie stengėsi tiesiogiai išreikšti savo pagarbą už nepriklausomybę kovojančiai kariuomenei.

Ne tik kovota, bet ir džiaugtasi pasiekimais, taip keliant visuomenės ūpą ir diegiant patriotizmą nuo pat pirmųjų nepriklausomos valstybės gyvavimo metų. Įvairiose valstybinėse iškilmėse išskirtinis vaidmuo tekdavo Prezidento institucijai. Atvirukų serijoje, vaizduojančioje 1920 m. vasario 16 d. šventimą, išleistoje Onos Vitkauskytės knygyno Kaune, visuomenės apsuptyje pagerbiamas prezidentas A. Smetona [103]. Ingrida Jakubavičienė nurodo, kad atvirukuose vaizduojamas pirmasis Lietuvos kariuomenės paradas Kauno Rotušės aikštėje [99, 122]. Pirmajame A. Merklio monografijos, skirtos A. Smetonai, leidime išvardyti šie prezidentą lydintys asmenys: generolas Stasys Nastopka, generolas Pranas Liatukas, majoras Antanas Merkys, kunigas J. Staugaitis, S. Šilingas, Aleksandras Žilinskas ir Liudas Noreika [110, nuotraukų įklia tarp 204 ir 205 p.]. Minėtasis knygynas išleido ir atviruką su vaizdu iš Metinės 4-ojo pėstininkų pulko sukaktuvių 1920 m. šventės. Atviruko viduryje, kiek dešiniau, matyti vyriausiasis kariuomenės vadas generolas P. Liatukas, prezidentas A. Smetona ir Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas [112].

Valstybės prezidento instituciją to meto visuomenei pristatė geros poligrafinės kokybės leidiniai. A. Smetonos vieša nuotrauka paskelbta ant išvaizdaus Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Literatūros skyriaus leidžiamo iliustruoto mėnesinio žurnalo *Šešėliai* pirmojo numerio viršelio [125]. Tokia pat prezidento nuotrauka kaip atvirukas buvo išspausdinta ir užsienyje – Tilžės Endzio Jagomasto spaustuvėje „Lituania“ [119]. Rezentacijai buvo pasitelkiama ir Valstybės prezidento A. Smetonos vizitinė kortelė, kurios vienas vienetas saugomas Bibliotekos Rankraščių skyriuje [32]. Pradinį Prezidento institucijos gyvavimo etapą atskleidžia ir retai skelbiama 1919 m. balandžio mėn. daryta bendra Sofijos bei Antano Smetonų fotografija, saugoma Retų spaudinių skyriuje [56].

1920 m. pradžioje Valstybės Taryba paskyrė rinkimų į Steigiamąjį Seimą datą (balandžio 14–15 d.). Likus pusei mėnesio iki rinkimų, prezidentas A. Smetona ir ministras pirmininkas E. Galvanauskas kreipėsi į Lietuvos piliečius atsišaukimu [96], kuriame paaikškino Steigiamojo Seimo funkcijas, ragino balsuoti, pabrėžė moterims suteiktos balsavimo teisės svarbą.

Neturėjusi gausių organizacijų ir neišskėlusi populiarių šūkių, A. Smetonos vadovaujama Tautos pažangos partija rinkimus pralaimėjo. Gegužės 15 d. vakare prezidentas A. Smetona pradėjo iškilmingą Steigiamojo Seimo posėdį ir perdavė jam savo įgaliojimus. Seimo paprašytas, laikinai prezidento pareigas dar ėjo iki birželio 19 dienos, kol jas perdavė Seimo pirmininku išrinktam Aleksandriui Stulginskiui [130, 115–117].

Prie Lietuvos valstybės prijungus Klaipėdos kraštą, 1923 m. sausio pabaigoje ministras pirmininkas E. Galvanauskas paskyrė ten A. Smetoną Lietuvos vyriausybės įgaliotiniu. Deja, paaikškėjo, jog įgaliotinis tegalėjo būti tik Vyriausybės nutarimų vykdytoju, o ne politikos formuotoju. Tai netenkino buvusio pirmojo prezidento. Susikirtęs su E. Galvanausku, A. Smetona atsistatydino iš pareigų [91, 132–133]. Nepaisant to, jį, kaip Klaipėdos krašto žinovą, gegužės mėnesį kreipėsi Pelikisas Bugailiškis, prašydamas parašyti straipsnį oficialiam Vyriausybės dienraščiui *Lietuva*. Rankraščių skyriuje saugomas A. Smetonos atsakymas. Jame apgailestaujama, jog jis neturi pakankamai medžiagos, siūloma kreiptis į Vydūną (tikr. Vilhelmas Storosta) bei kun. Joną Žilių (slap. Jonila), kaip daugiau žinančius apie šį kraštą [54].

Perėjęs į opoziciją valdžiai, A. Smetona tapo daugumos Tautos pažangos, o vėliau Lietuvių tautininkų sąjungos leidinių faktiniu redaktoriumi ir bendradarbiu. Jo straipsniuose buvo rašoma apie Lietuvos nepriklausomybei iškilusį pavojų, tvirtinama, jog krikščionys demokratai

gali išsižadėti Vilniaus, susitardami su Varšuva už tautos nugaros. Valdžioje buvę krikščionys demokratai nelikdavo skolingi. Esant karo padėčiai, galiojo ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, todėl Kauno miesto karo komendantas ne kartą uždraudė platinti opozicijos leidinius, nubaudė redaktorių. 1923 m. lapkričio 3 d. *Vairo* redaktorių A. Smetona už straipsnį „Rūku apsitraukė“ buvo nubaustas 2 000 Lt bauda, o Augustinas Voldemaras už straipsnį „Katruo keliu“ lapkričio 4 d. mėnesiui buvo ištremtas į drausmės batalioną Varniuose [130, 124, 127–129]. Dėl kolegų tremties lapkričio 7 d. A. Smetona, prieš pakliūdamas į kalėjimą, laišku kreipėsi teisinės pagalbos į Vyriausiojo tribunolo teisėją Augustiną Janulaitį [51]. Tik parėmus visuomenės veikėjams ir sumokėjus baudą, lapkričio 14 d. A. Smetona po keturių dienų kalinimo buvo paleistas iš Kauno kalėjimo. 1923 m. gruodžio 1 d. skunde Kariuomenės teismui A. Smetona prašė jį nubaudusį Kauno karo komendantą kapitoną Vladą Braziulevičių patraukti baudžiamajon atsakomybėn. Šis skundas buvo atmestas [91, 136–138]. Bibliotekoje saugomame A. Janulaičio archyve išlikusi jo raštu išdėstyta nuomonė, jog kapitono Braziulevičiaus veiksmas gali būti vertinamas kaip baudžiamas [10]. Janulaičio aiškinimas beveik sutampa su Smetonos skundo argumentais. Nieko nelaimėjęs, pirmasis Valstybės prezidentas pasitraukė iš viešumos, tęsė darbą Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Meno teorijos ir istorijos katedroje [91, 138–139]. Rankraščių skyriuje esančiame buvusio universiteto studento Vinco Uždavinio fonde saugoma reta auditorijoje stovinčio dėstytojo (nuo 1926 m. docento) A. Smetonos nuotrauka. Tarp studentų sėdi V. Uždavinys, pažymėtas kryželiu, todėl nuotrauką galima datuoti apie 1925–1927 metus, kai pastarasis studijavo universitete [28].

1920 m. gegužės 15 d. Kauno miesto teatro salėje susirinko Steigiamojo Seimo atstovai. Krikščionių demokratų partijos dauguma Steigiamojo Seimo pirmininku ketino rinkti kunigą Mykolą Krupavičių, bet šis jautėsi per jaunas, linko likti Seimo daugumos vadovu. Lietuvos ūkininkų sąjungos pirmininkas A. Stulginskis labiau tiko visais atžvilgiais: buvo kilęs iš valstiečių, agronomas, tikintis katalikas. Iš 103 balsavime dalyvavusių Seimo atstovų už jį balsavo 62. Birželio 2 d. priimta Laikinoji konstitucija. Ji nustatė, jog Lietuva yra demokratinė respublika. Steigiamasis Seimas išreiškė suverenią Lietuvos galią, vykdomoji valdžia priklausė prezidentui ir ministrų kabinetui. Prezidentą rinko Steigiamasis Seimas. Prezidentas kvietė ministrą pirmininką, skyrė aukštuosius valstybės pareigūnus ir pasiuntinius, skelbė įstatymus, atstovavo valstybei, turėjo teisę suteikti malonę nubaustiesiems. Visus prezidento aktus tvirtindavo ministras pirmininkas arba kuris nors ministras parašu. Taigi Prezidento institucija vykdė tik parlamento veiklos rezultatų tvirtinimo ir valstybės puošmenos funkcijas. Diskusija, ar reikalingas Lietuvai prezidentas, buvo ilga. Kentusi Rusijos imperijos spaudą bei kaizerinės Vokietijos diktatą, lietuvių tauta troško laisvės ir idealizavo demokratiją. Demokratinės idėjos turėjo atsverti krašte plitusių bolševizmo ideologiją. Stipri valdžios institucija atrodė grasinanti užgrobti valdžią. Todėl Prezidento institucija ir liko silpna. Net ir menkos prezidento galios buvo dar labiau susilpnintos politinių aplinkybių. Kairiosios partijos apskritai buvo prieš Prezidento instituciją, o krikščionys demokratai negalėjo sutikti, kad prezidentu būtų išrinktas ne katalikų sparno atstovas. Laikinosios Konstitucijos 9 skirsnis nustatė, kad iki bus išrinktas prezidentas, jo pareigas eis Steigiamojo Seimo pirmininkas. Taigi partijos susitarė ir net nerinko prezidento. Stulginskis tik perėmė iš Smetonos prezidento pareigas (pradėjo jas eiti), nors užmokestį gaudavo už prezidentavimą, o ne už Seimo pirmininko pareigas. Nebūdamas nei ideologas, nei talentingas publicistas, tačiau dirbdamas jam pavestą darbą nuosekliai, atsakingai ir ryžtingai, Stulginskis galėjo sutelkti visus priimti sprendimus ar bent neaštrinti paties krikščionių demokratų sparno prieštaravimų, nei jų santykių su kitomis partijomis [90, 112–114, 120, 122, 136].

Steigiamojo Seimo laikotarpį atspindi dvi labai svarbios nuotraukos. Pirmojoje, saugomoje tik Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekoje – Steigiamojo Seimo prezidiumas 1920 metais.

Nuotraukoje iš kairės į dešinę sėdi prezidiumo nariai Natalis Fridmanas, Vladas Natkevičius, vicepirmininkas Jonas Staugaitis, pirmininkas, einantis prezidento pareigas A. Stulginskis, vicepirmininkas kun. J. Staugaitis [59]. Antrojoje nuotraukoje matyti Steigiamojo Seimo pirmininkas, einantis prezidento pareigas, A. Stulginskis ir krašto apsaugos ministras Jonas Šimkus 6-ojo pėstininkų pulko šventėje prie lauko virtuvės. Nuotraukos kairė pusė šiek tiek labiau apšviesta [58]. Tai tik dalis nuotraukos. Visa ji paskelbta leidinyje *Lietuvos Seimas: iliustruota parlamento istorija (XX a.)*, nurodant, jog ji yra saugoma Lietuvos centriniame valstybės archyve [106, 16]. Oficialus Steigiamojo Seimo prezidiumo pirmininko, einančio prezidento pareigas A. Stulginskio portretas atspausdintas gausiai nuotraukomis iliustruotame mėnesiniame leidinyje *Atspindžiai*, kurį leido Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Literatūros skyrius [84]. Taigi, A. Stulginskis kaip Steigiamojo Seimo pirmininkas buvo ryškesnis politikas, nei kaip prezidentas. Šio asmens kuklumas nepriminė anksčiau šias pareigas ėjusio A. Smetonos, demonstravusio autoritetą ir išskirtinumą.

Rinkimai į Pirmąjį Seimą vyko 1922 m. spalio 10–11 dieną, o lapkričio 13 d. naujai išrinktas Seimas pradėjo darbą. Seimo posėdžiuose vis dar nebuvo tautinių mažumų atstovų, todėl susidarė palankus metas prezidentą išrinkti vien krikščionių demokratų balsais. Gruodžio 21 d. balsavo 39 atstovai, daugiausia krikščionys demokratai. 36 balsais jie prezidentu išrinko A. Stulginskį. Kitos Seimo grupės tokį jo išrinkimą laikė nekonstituciniu [90, 140–141, 144–145].

1922 m. gruodžio 21 d. Seimo išrinkto ir tą dieną Konstitucijai prisiekusio prezidento A. Stulginskio oficialus portretas netrukus buvo atspausdintas ant iliustruoto mėnesinio žurnalo *Atspindžiai* viršelio [85].

Tenkindamasis kabinetiniu darbu, nesiekdamas didesnės valdžios, prezidentas A. Stulginskis buvo patenkintas, kad Seime valdo krikščioniškoji dauguma. Jam teko rūpintis Vyriausybės sudarymu ir kitais vidaus reikalais. Kaip turintis nedaug galių, jis retai kišdavosi į užsienio politiką, palikdamas ją ministro pirmininko ir užsienio reikalų ministro kompetencijai. 1923 m. kovo 9 d. ministras pirmininkas E. Galvanauskas pristatė Vyriausybės programą. Nors krikščionys demokratai ragino pasitikėti nauju ministrų kabinetu, balsuojant Seime, balsai pasiskirstė po lygiai: 38 – už, 38 – prieš. Toks rezultatas reiškė nepasitikėjimą. Kovo 10 d. E. Galvanauskas įteikė atsistatydinimo raštą, bet A. Stulginskis jo nepriėmė. Neradus kompromiso, kovo 13 d. Seime buvo paskelbtas prezidento Stulginskio aktas, kuriuo Pirmasis Seimas paleistas. 1923 m. gegužės 12–13 d. paskirti nauji rinkimai. Laikotarpiu tarp dviejų seimų išryškėjo nepasitenkinimas parlamentarizmu. 1923 m. kovo 19–21 d. vykusiame divizijų ir pulkų vadų suvažiavime agituota už stiprią valdžią be Seimo ir su diktatoriumi, kuriuo numatytas A. Smetona. Kai už perversmo raginimus krašto apsaugos ministras pasiūlė prezidentui A. Stulginskiui paleisti į atsargą generolą Konstantiną Kleščinskį ir pulkininką leitenantą Igną Musteikį, šis sutiko. Renkant Antrąjį Seimą, krikščionių demokratų sparnas vėl gavo daugiau balsų. 1923 m. birželio 19 d. A. Stulginskis vėl išrinktas prezidentu, ir tai pripažino visos frakcijos. Jis nenuvylė žmonių. Įvykdyta žemės reforma, spręstos švietimo, darbininkų problemos. Lietuva daugelio valstybių pripažinta teisiškai, prisijungė Klaipėdą, kilo ekonomika. Prezidentas Stulginskis padėjo diegti demokratinius šalies valdymo principus, daugiapartinę sistemą, parlamentą, tačiau demokratinės tradicijos Lietuvoje dar nebuvo įsitvirtinusios [90, 140–150, 164–170, 187].

Retų spaudinių skyriuje saugomas dviejų nuotraukų montažas, kurį gali pastebėti tik įdėmiai išžiūrėjęs. Tai vaizdas iš 1-ojo husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko parado. Apačioje, kairiame kampe, įdėti tarsi paradą stebintys prezidentas A. Stulginskis ir ministras pirmininkas Leonas Bistras. Abi nuotraukos darytos Kaune apie 1925–1926 metus, kai ministru pirmininku buvo Bistras [39].

Kuklų prezidento būdą ir, apskritai, Prezidento institucijos nesureikšminimą atspindi 1925 m. prezidento rūmų kvietimas Mykolui Biržiškai atvykti arbatos, norint paminėti Vasario 16 d. pasirašytą Nepriklausomybės Aktą. Kvietimas atspausdintas ant dvigubo nedidelio formato blanko su Vyčiu, įrašant tik kviečiamo asmens pavardę, datą ir kvietimo priežastį. Panašu, kad jis buvo naudojamas ir kitomis progomis [40].

Dar vienas to laikotarpio dokumentas yra mėnesinio literatūros ir kritikos žurnalo *Skaitymai* redaktoriaus Liudo Giros ir bendradarbių prelato Jono Mačiulio-Maironio, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto, kunigo Mykolo Vaitkaus prašymo prezidentui A. Stulginskiui suteikti malonę nuolatiniam žurnalo bendradarbiui Juozui Balčiūnui-Švaistui nuorašas. Pastarasis buvo kaltinamas, 1919 m. aplaidžiai ėjęs Ežerėnų (dab. Zarasų) karo komendanto pareigas [50]. Matyt, prašymas buvo patenkintas, kadangi J. Balčiūnas-Švaistas pakilo karjeros laiptais kariuomenėje, liko žinomas ir kaip literatūros kūrėjas.

Prezidento A. Stulginskio kalboje, pasakytoje 1926 m. birželio 2 dieną, pradedant Trečiojo Seimo darbą [120], apžvelgti Lietuvos pasiekimai svarbiausiose srityse per šešerius metus nuo Steigiamojo Seimo. Kadangi prezidentas spauidinyje neįvardytas, kartais klaidingai manoma, jog tai prezidento Kazio Griniaus kalba, nors šias pareigas eiti jis pradėjo tik 1926 m. birželio 8 dieną.

1926 m. gegužės 8–10 d. rinkimus į Trečiąjį Seimą laimėjo Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga, palaikoma Lietuvos socialdemokratų partijos. Birželio 7 d. Seime daugumos atstovų balsais prezidentu išrinktas liaudininkas K. Grinius. Kitą dieną jis perskaitė priesaiką: pabrėžė, jog saugos Konstituciją, gerbs demokratiją, remis nuo karo nukentėjusį kraštą, taupys valstybės lėšas. Rugsėjo pabaigoje Grinius lankėsi Šiauliuose, žemės ūkio ir pramonės parodoje, vyko į prie Lietuvos prijungtas Klaipėdą, Šilutę, Rusnę. Tuo metu Kaune krikščionys demokratai kritikavo kiekvieną liaudininko M. Sleževičiaus vadovaujamos Vyriausybės sprendimą. Diskusijas Seime sukėlė lapkričio 21 d. policijos grumtynės su demonstruojančiais dešiniaisiais studentais. Rapolas Skipitis tvirtino, jog išvaikius studentų demonstraciją, prezidentas Grinius teigęs, jog vidaus reikalų ministras Vladas Požėla nesugebėjęs palaikyti tvarkos, o švietimo ministras Vincas Čepinskis paskubėjęs tenkinti išpūstus lenkų reikalavimus. Jis manęs, jog priėmus biudžetą, reikėtų išsiskirti su socialdemokratais ir sudaryti koaliciją su praktiškesniais krikščionimis demokratais. O krikščionių demokratų partijos vadovybė buvo nepatenkinta naujais demokratiniais pertvarkymais, dėl kurių ekonominėmis priemonėmis buvo siaurinama šios partijos veikla. Dėl šių priežasčių krikščionys demokratai vykdė plačią K. Griniaus ir M. Sleževičiaus diskreditavimo kampaniją. Slapta karininkų sąjunga, sužinojusi, jog ketinama iš kariuomenės atleisti apie 200 jos narių, rengėsi perversmui. Gruodžio 17 d. rytą, prezidentui Griniui švenčiant 60-metį, pasinaudoję tuo, kad į iškilmes buvo pakviesti visi karinių dalinių vadai, perversmininkai užėmė centrinės karines ir civilines įstaigas, suėmė ministrus ir K. Grinių. Jie spaudė prezidentą paleisti Seimą, paskirti naują ministrą pirmininką. Gruodžio 18 d. Grinius sutiko ministru pirmininku skirti A. Voldemarą. Gąsdinamas pilietinio karo galimybe, kuria galėjo pasinaudoti Lenkija, prezidentas Grinius sutiko atsistatydinti, įtikintas, kad naujoji valdžia laikysis Konstitucijos [92, 83–93].

Bibliotekoje saugomas Lietuvos valstybės piliečio K. Griniaus pasas, išduotas Paryžiuje 1919 m. spalio 15 d. [31], taip pat Lietuvos Respublikos Seimo prezidiumo raštas, rašytas 1926 m. birželio 7 d. ir liudijantis apie K. Griniaus išrinkimą prezidentu [26]. Apie K. Griniaus išrinkimo prezidentu iškilmes [114], svečiavimąsi Klaipėdoje [100] nuotraukų galima rasti to meto laikraščio *Lietuva* savaitiniame priede *Iliustruotoji Lietuva*. Prezidento K. Griniaus 60-mečio proga buvo išleista jo biografija, parengta Petro Rusecko [122].

Autoritarinis valdymas. 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas buvo karinis, nes jį įvykdė karininkai. A. Smetona ir Augustinas Voldemaras palaikė su jais ryšius, bet nėra įrodymų, kad būtų tiesiogiai dalyvavę perversmo rengime [91, 183]. Bibliotekoje saugomi keli su valstybės perversmu susiję atsišaukimai. Pirmajame [132] – Žemaičių katalikiškų organizacijų leidinio *Žemaičių prietelius* telegramoje visuomenei pranešama apie įvykusį valstybės perversmą. Rašoma, jog valdžią perėmė pulkininkas Povilas Plechavičius, socialistų valdžia nuversta be šūvio, visoje Lietuvoje įvesta karo padėtis. Antrojo atsišaukimo [117] yra dvi dalys. Pirmoje dalyje perversmo vadovu pasirašęs Generalinio štabo majoras P. Plechavičius kviečia A. Smetoną tapti valstybės vadovu (vadu). Antroje šio atsišaukimo dalyje Smetona sutinka prisiimti valstybės vado pareigas. Trečiame prezidento pasirašytame atsišaukime į Lietuvos visuomenę [107] paašikintos Trečiojo Seimo paleidimo priežastys. Valstybės perversmui skirtas paskutinis 1926 m. žurnalo *Kardas* numeris. Ant viršelio puikuojasi pieštas A. Smetonos portretas, o vedamajame straipsnyje tvirtinama, jog „kitaip ir negalėjo būti“ [101].

Opozicinės jėgos aštriai reagavo į valstybės perversmą. Įvairiuose atsišaukimuose net kvies-ta ginklu grąžinti demokratinės Lietuvos Respublikos laisvę. Vieną iš tokių atsišaukimų [116] pasirašė Lietuvos išgelbėjimo komitetas. Tai 1927 m. lapkričio 5–6 dienomis vykusio Lietuvos socialdemokratų ir liaudininkų visuotinio atstovų suvažiavimo rezoliucija. Joje raginama nepripažinti „fašistų“ Smetonos, Voldemaro ir Plechavičiaus valdžios legalia, ją nuversti. Kitų šalių atstovams patariama nutraukti su šia valdžia diplomatinis santykius. Lietuvos Respublikos revoliucinių partizanų vyriausiojo štabo instrukcijoje Lietuvos visuomenei ir revoliucinėms organizacijoms [108] kviečiama ne tik burtis į slaptas ginkluotas organizacijas, siekiant nuversti valdžią, bet valdžios šalininkus ir dirbančius jai raginama šaudyti be pasigailėjimo. Tai tik patvirtina nemažą priešišku valstybių propagandos poveikį Lietuvos visuomenei.

Po perversmo, 1926 m. gruodžio 19 dieną, tautininkai, susitarę su krikščionių demokratų bloku, sušaukė nepaprastąjį Trečiojo Seimo posėdį ir jame naujuoju prezidentu išrinko tautininkų lyderį A. Smetoną. Duodamas priesaiką, jis pažadėjo laikytis šalies Konstitucijos. Visuomenė gana vangiai priėmė valdžios pasikeitimą. A. Smetona ir A. Voldemaras buvo žinomi visoje Lietuvoje bei užsienyje. Iki jų valdę krikdėmai ir ypač nuversti kairieji pasižymėjo kraštutinumais, pernelyg radikaliais ribojimais, kėlusiais visuomenės nerimą. Iš naujos valdžios tikėtasi daugiau pastovumo ir aiškumo. Po perversmo buvo pradėtas „valstybės vado“, netrukus pavadinto „tautos vadu“ garbinimas, bandyta kurti Smetonos neklystamumo ir jo, kaip gero šalies valdytojo, kultą. 1927 m. balandžio 12 d. paleidus Seimą, pradėta rėsti atvirą prezidentinę diktatūrą – autoritarinio tipo režimą. Tik dar nebuvo aišku, kas turės daugiau galių – prezidentas ar ministras pirmininkas [91, 184–186].

Vienas pirmųjų prezidento A. Smetonos po perversmo pasirašytų raštų, saugomų Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekoje, yra aktas dėl advokato Kazio Šalkauskio skyrimo Teisingumo ministro tarybos nariu, paskelbtas 1926 m. gruodžio 31 dieną [48]. Apie iš pradžių draugišką, šiltą prezidento A. Smetonos požiūrį į ministrą pirmininką Voldemarą liudija du jo laiškeliai. Viename jų [52] prašoma tarpininkauti, gaunant dviem klaipėdiškėms vizas. Kitame [53] A. Smetona sveikina Voldemarą vardo dienos proga ir linki sėkmingo vizito Ženevoje. Laiško apačioje yra S. Smetonienės prierašas. Laiškas, manoma, rašytas 1929 m. rugpjūčio 30 dieną, nors nurodyta rugsėjo 30 diena. Svarbi laiško parašymo vieta – Palanga. Be to, laiško tekste pažymėta, jog sūnui Juliiui rugsėjo 9 d. reikės į mokyklą, todėl ir pats Smetona tikisi tuo metu jau būti Kaune. Datuojant laišką rugsėjo 30 diena, tiesiog suklysta.

Sulaužęs Konstituciją ir pradėjęs kurti naują santvarką su aiškiai išreikštais diktatūros bruožais, A. Smetona paliko A. Voldemarą tvarkytis Kaune, o pats 1927 m. vasarą lankėsi Že-

maitijoje ir Šiaurės Lietuvoje, aiškindamas tautininkų vyriausybės siekius ir uždavinius. Dėl krašte tvyrojusios įtampos reikėjo nuraminti politines aistras, silpninti opozicijos įtaką. Žmonėms prezidento pasirodymas kėlė ir nuostabą, ir pasitenkinimą, kad jie bendrauja su aukščiausią šalies valdžia. A. Smetona savo valdžią laikė pastovesne ir naudingesne valstybei, prikišdamas parlamentarizmui kabinetų nedarbingumą, nepastovumą, krizes [91, 211, 214, 218–219].

Viena iš prezidento A. Smetonos kelionių po Lietuvą akimirku atsiskleidžia puikios kokybės šiauliečio fotografo Chaimo Zakso nuotraukoje [42]. Matome A. Smetoną kartu su generolu Silvestru Žukausku (kairėje) ir teisingumo ministru Aleksandru Žilinsku (dešinėje) bei gausia palyda apsilankymo Šiauliuose 1927 m. vasarą metu. Panaši, bet ne tapati fotografija saugoma Lietuvos centriniame valstybės archyve [127, 132]. Dar viena įdomi to laikotarpio, tačiau amžininkų mažai aprašyta fotografija [49] – tai 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulko priesaika vėliavai 1928 metais. Koks įvykis nuotraukoje vaizduojamas ir kas jame dalyvauja, pavyko nustatyti pagal tarpukario leidinį [124, 15]. Viduryje – vėliavą pašventinęs kanauninkas Kazimieras Prapuolenis, už jo stovi prezidentas A. Smetona, III karinės apygardos viršininkas pulkininkas Oskaras Urbonas, Klaipėdos krašto gubernatorius pulkininkas A. Merkys, krašto apsaugos ministras generolas Teodoras Daukantas, kairėje – ranką pakėlęs svečius sveikina pulko vadas pulkininkas Petras Genys, fotografavo leitenantas Mikas Kukutis. Aktyvų prezidento bendravimą su visuomene matome ir kitose Bibliotekoje saugomose nuotraukose: 1928 m. liepos 25 d. A. Smetona kalba Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos naujų rūmų šventinimo iškilmėse [45]; A. Smetona kariuomenės parade 1929 m. Kauno Petro Vileišio aikštėje [13]; Jūros dienos šventėje, manoma, 1929 m. vasarą A. Smetona dalyvavo su žmona Sofija [12].

Dalis visuomenės įvykusį valdžios pasikeitimą vertino palankiai. Panevėžio miesto pradžios mokyklą 1927 m. gegužės 22 d. sveikinimas [37] A. Smetonai buvo eiliuotas ir sentimentalus: „Lietuvos pirmasis, Tėve, / Sveikas būk! / ...Bragiai, mylimai Tėvynei / Būk vadu!“. Pagarbus ir kompozitoriaus Miko Petrausko prašymas [38] skirti lėšų liaudies dainų rinkiniui išleisti ir parūpinti pareigas, kurias paėjęs, galėtų gauti emerito teises. Mat ankstesnės vyriausybės jo prašymų netenkino. A. Smetona ranka užrašė rezoliuciją, kurioje nurodė švietimo ministrui dalyką apsvastyti ir vykdyti. Prezidento A. Smetonos globojamo Lietuvos automobilių klubo pirmininkas Jonas Vileišis siuntė jam 1928 m. žurnalo *Revue Internationale de l'Automobile* 6 numerį, kuriame buvo žinių apie Lietuvą [15].

Seimų laikotarpiu buvo įvykdytos visos svarbiausios reformos, todėl prezidentas A. Smetona daugiausia dėmesio skyrė naujo režimo struktūroms, įstatymų leidybai, autoritarizmo stiprinimui. Perversmo vykdytojai pirmaisiais A. Smetonos valdymo mėnesiais piktinosi jo kalbomis apie naujo Seimo rinkimus. Jiems atrodė, kad tai yra perversmo tikslų neigimas. Ryžtingą, įsakinėti mėgstantį A. Voldemarą jie laikė savo vadu, tikėdamiesi kieto valstybės valdymo. Tačiau jie neįvertino A. Smetonos politinės ir moralinės jėgos, manydami, kad A. Voldemaras pašalins Smetoną. Tai įžvelgdamas, A. Smetona kantriai ir nuosekliai pradėjo ardyti perversmininkų numatytą diktatūrą, atleido iš pareigų kariuomenėje perversmo vykdytoją P. Plechavičių, A. Voldemarą, vėliau ir Vidaus reikalų ministrą I. Musteikį, uždarė voldemarininkų sukurintą organizaciją „Geležinis vilkas“. Voldemaras, matyt, nesitikėjo, kad A. Smetona ims pats valdyti kraštą. Jis nuteikė prieš save ministrus, nebesilankė pas A. Smetoną, nebesitardavo, reikalus tvarkė pats vienas. Nepasitenkinimas juo suvienijo ministrus ir prezidentą. 1929 m. rugsėjo 19 d. visi ministrai atsistatydino. Prezidentas Smetona priėmė atsistatydinimą. Naują Vyriausybę jis pavedė sudaryti svainiui Juozui Tūbeliui, kuris į kabinetą pakvietė visus buvusius ministrus. A. Voldemarui pasiūlytas užsienio reikalų ministro postas. Žinoma, jis atsisakė ir per spaudą pagrasino, kad neatsisako dalyvauti vidaus politikoje. A. Voldemaras dar netikėjo, kad A. Smetona užvėrė jam vartus į valdžią [91, 219, 221, 235–237].

Du A. Voldemaro laiškų prezidentui A. Smetonai juodraščiai ar kopijos įrodo, jog iš pareigų pasitraukęs buvęs ministras pirmininkas dar bandė grįžti, atkreipti dėmesį. Viename jų [69] jis rašo norįs pristatyti vokiškos bendrovės siūlymą pirkti ginklų, kitame [70] – prašosi priimamas, kad išdėstytų savo nuomonę dėl valstybei kylančių pavojų.

1930 m. švenčiant jubiliejinius Vytauto Didžiojo metus, Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komitetas ant aukso spalvos popieriaus spausdintu raštu kreipėsi į prezidentą A. Smetoną, prašydamas tapti jubiliejinių metų parodos globėju (orig. protektoriumi). Taip buvo išreikšta didžiausia pagarba valstybės vadovui [65]. Prezidentą pasiekdavo ir daug gyventojų prašymų. Dalis jų saugoma Rankraščių skyriuje. Įdomus prezidento giminaičio Kazio Smetonos iš Lėno kaimo prašymas [55] pasiūlyti jį į kokią nors tarnybą. Taip jis tikėjosi tęsti mokslus, nes pragyventi iš žemės ūkio buvo sunku.

Besusedarančio autoritarinio A. Smetonos valdymo svarbiausi įsitvirtinimo žingsniai buvo Seimo paleidimas, 1928 m. Konstitucija, savivaldybių biurokratijos įsigalėjimas, politinių partijų uždraudimas, cenzūros sugriežtinimas, antidemokratinė 1938 m. Konstitucija. Tautininko Domo Cesevičiaus nuomone, Lietuva buvusi tarp diktatūros ir demokratijos. Ilgainiui režimas amžininkų pavadintas autoritetiniu [130, 197]. Vis dėlto, būtų klaidinga teigti, jog A. Smetona Lietuvoje tvarkėsi vienvaldiškai. Tautos gyvenimo viziją kuriantis prezidentas A. Smetona gerai sutarė su konkrečiai samprotaujančiu, ekonomiką ir finansus puikiai išmanančiu ministru pirmininku J. Tūbeliu. Svainiai visada tardavosi. Atsargi, apgalvota jų politika leido atlaikyti krizę, valstybės finansai nepakriko, litas išliko stabilus. Gausėjant priekaištų, kad prezidentas neperrenkamas, A. Smetona išleido naują rinkimų įstatymą [91, 335, 339, 342]. Ta proga pasirodė leidinys [121]. Tautininkų sąjungos paskirti ypatingieji tautos atstovai 1931 m. gruodžio 11 d. vienbalsiai išrinko A. Smetoną prezidentu [91, 343]. *Vilniaus rytojaus* žurnalistas Rapolas Mackevičius (Mackonis), pasirašęs Mirūno slapyvardžiu, sveikino Lietuvą prezidentu išsirinkusią, jo manymu, patį tinkamiausią žmogų. A. Smetoną jis lygino su Čekoslovakijos prezidentu Tomašu Masariku: abu esą patriotai, filosofai, rašytojai [33].

1932 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras JAV Bronius Kazys Balutis su prezidentu A. Smetona, kaip lietuvių kalbos puoselėtoju, laiške [17] tarėsi dėl geografinių pavadinimų vartojimo Lietuvos ir užsienio spaudoje. Manoma, jog tais pačiais metais A. Smetona stebėjo kariuomenės manevrus. Nuotraukoje [41] jis stovi apsuptas kariškių, kavalerijos fone, tačiau dėvįs cilindrą, fraką su apdovanojimais. Fotografavo tas pats, jau kapitonas, M. Kukutis. 1933 m. kovo 4 d. Lietuvių tautininkų sąjungos Kėdainių apskrities skyrių atstovai ir ūkininkai savo suvažiavimo proga pasiuntė spausdintą iškilmingą sveikinimą prezidentui [11], kurį patys ir pasirašė. Iš viso po juo – 82 parašai. Tų pačių metų gegužės 14 d. Vilniaus dienos proga A. Smetona sakė kalbą, stovėdamas prezidentūros balkone. Nuotraukoje [46] matome, jog prezidento kairėje, atsirėmęs į balkoną, stovi Vilniui vaduoti sąjungos pirmininkas M. Biržiška, šalia – S. Smetonienė, dešinėje – ministras pirmininkas J. Tūbelis.

1934 m. rugpjūčio 10 d. A. Smetona šventė 60 metų sukaktį. Nuvilnijus sveikinimų bangai, laišką [61] ta proga parašė VDU profesorius, filosofas S. Šalkauskis. Jis linkėjo prezidentui „būti tikru vadu tikroje tautos vienybėje“. Jis džiaugėsi, jog esanti „gera proga išplėsti dabartinio režimo pagrindus taip, kad prie jo galėtų dėtis su gryna sąžine ir be teisinės sąmonės skrupulų visi valstybiškai nusiteikę geros valios žmonės!“.

1935 m. gegužės 13 d. Lietuvių kalbos draugija už ypatingus nuopelnus lietuvių kalbai išrinko A. Smetoną garbės nariu. Tą dieną taip pat pagerbtas ir prelatas prof. Aleksandras Dambrauskas. Diplomus pasirašė Draugijos valdybos nariai, pradedantys garsėti to meto kalbininkai Pranas Skardžius, Antanas Salys, Kazys Alminauskis, Jonas Laurinaitis, Jurgis Talmantas [14]. Tų pačių metų spalio 16 d. prezidentūroje atšvėstas laikraščio *Viltis* 25-metis. Bibliotekoje

saugomoje nuotraukoje [68] – minėjimo dalyviai. Pirmoje eilėje iš kairės sėdi: Juozas Kairiūkštis, J. Tūbelis, S. Čiurlionienė, A. Smetona, kan. Juozas Tumas-Vaižgantas, S. Smetonienė, kan. Fabijonas Kemėšis, L. Gira. Publikacijose nerašoma, kas stovi už sėdinčiųjų. Keletą tikrai galima atpažinti. Taigi, antroje eilėje stovi ketvirtas kun. Vladas Mironas, septinta Ona Pleirytė-Puidienė, kurios spausdintų nuotraukų pasitaiko retai, už jos stovi Juozas Balčikonis, bet jo veidas nukirptas. Lietuvos centriniame valstybės archyve esančiame kitame šios nuotraukos variante matomas visas Balčikonio veidas [111, nuotraukų įklijta tarp 256 ir 257 p. p.]. Trečioje eilėje iš kairės stovi Vytautas Bičiūnas (su akiniais) ir šalia jo – Petras Mažylis. Būtent iš P. Mažylio fondo ir yra ši fotografija. Bibliotekoje saugoma nuotrauka šiek tiek skiriasi nuo tų, kurios buvo skelbtos garsiosios A. Merkelio monografijos apie A. Smetoną senajame [110, nuotraukų įklijta tarp 356 ir 357 p. p.] ir naujajame [111, nuotraukų įklijta tarp 256 ir 257 p. p.] leidimuose. Apmaudu tik, kad Bibliotekoje saugomas nuotraukos originalas šiek tiek apibraižytas.

Prezidentas gaudavo nemažai gyventojų prašymų, į kuriuos dažniausiai atsižvelgdavo. Vieną tokių prašymų [60] parašė mokytojas Jonas Svirskis, gyvenęs Taujėnų valsčiaus Punių kaime. Nupasakojęs savo nesėkmingos pedagoginės veiklos aplinkybes, jis prašė prezidento malonės gauti tarnybą, nes nebeturėjo galimybių išgyventi. Ar buvo atsižvelgta į prašymą, neaišku, kadangi ant dokumento nėra jokios rezoliucijos.

1935 metus prezidentas palydėjo, gavęs Pažaislio kazimieriečių kruopščiai išpieštus tris karalius, leliją ir šventovę ant sveikinimo [27] Šv. Kalėdų ir Naujų metų proga.

Norėdamas sumažinti politinę įtampą, prezidentas A. Smetona 1936 m. atgaivino Seimo instituciją. Tačiau ją kontroliavo tautininkai [91, 343–344]. Viena tais metais datuota nuotrauka [8] saugoma Bibliotekoje. Ji aprašyta taip, tarsi joje vaizduojamas veiksmas vyktų parado metu. Tačiau panašiau, jog pro iškilmingą rikiuotę, galbūt jaunuolių, žengia prezidentas, o šalia – generolas V. Nagevičius, garsėjęs įspūdingu ūgiu. Už jų – galbūt S. Smetonienė. Kokios tai iškilmės, neaišku.

1938 m. Lietuva šventė nepriklausomybės dvidešimtmetį. Ta proga prezidentas su žmona kvietė iškiliausius žmones atvykti į priėmimą Karininkų Ramovėje vasario 16 d. 22 val. Kvietimai buvo atspausdinti ant storo balto popieriaus su viršuje esančio Vyčio reljefiniu įspaudu. Prezidento asmens adjutantai prašė pranešti, ar kviečiami asmenys ketina dalyvauti. Čia aprašytas kvietimas [47] buvo skirtas prof. M. Biržiškai su žmona. Dar vienas dokumentas, įamžinantis šią iškilmingą datą, yra nenustatyto asmens ar organizacijos sveikinimo Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio ir prezidento vardo dienos proga viršelis [64]. Jis puoštas tarpukario dailininko Mstislavo Dobužinskio stilizuoto Vyčio atvaizdu [93, 278].

1938 m. pradžioje prezidentas Smetona nutraukė derybas su Lenkija, motyvuodamas tuo, jog Vilniaus lietuviai toliau persekiojami ir padėti nesikeičia. Lenkija į tai atsakė kovo 17 d. ultimatumu, kurio pagrindinį reikalavimą – užmegzti su Lenkija diplomatinis santykius – Lietuva buvo priversta priimti. Nors Vilniaus nebuvo išsižadėta, prezidento A. Smetonos autoritetas krašte smuko. Sergantį ministrą pirmininką J. Tūbelį pakeitė A. Smetonos mokslo draugas kun. V. Mironas. 1938 m. lapkričio 14 d. A. Smetona perrinktas prezidentu [91, 343, 354]. Netrukus Lietuvos generalinis konsulas Palestinoje G. Valkauskas persiuntė A. Smetonos perrinkimo proga parašytą ir į lietuvių kalbą išverstą Kauno korespondento Š. Goldšmito straipsnį iš žydų dienraščio *Haboker*. Straipsnio autorius surašė A. Smetonos biografiją, užsiminė apie Dovydo Ilgovskio memorandumą, kuriame Lietuvos prezidento buvo prašoma sudaryti galimybes išvežti pinigus į kuriamą žydų valstybę [16]. Šios iš Tel Avivo gautos korespondencijos, saugomos Rankraščių skyriuje, atrodo, niekas nėra skaitęs.

Kilus Antrajam pasauliniam karui, prezidentas A. Smetona laikėsi neutralumo. Jis manė, jog Vokietija karą pralaimės, todėl blogai bus Lietuvai, jeigu ji susidės su Berlynu [83, 39–40].

Lietuva netapo agresore, bet pateko į Sovietų Sąjungos spąstus. Apie 1939 m. slaptus Sovietų Sąjungos ir Vokietijos protokolus Lietuvos užsienio ministrui Juozui Urbšiuui prasarė pats Josifas Stalinas. A. Smetonai buvo aišku, kad J. Stalinas ir A. Hitleris susitarė ne tik dėl įtakos sričių, bet ir pasidalijo etninę lietuvių teritoriją. 1939 m. spalio 7 d. jis pasiuntė į Maskvą delegaciją derybų. Paaiškėjus, kad Raudonosios armijos dalinių įvedimo nepavyks išvengti, nusileista jėgai. Spalio 10 d. buvo pasirašyta savitarpio pagalbos sutartis. Atgavus Vilnių, Smetona asmens sekretoriui pasakė, jog tokia kaina atgautas Vilnius jam nemielas ir į klastingai gražintą sostinę jis nesikels. Be to, jei Sovietų Sąjunga bandys okupuoti Lietuvą, jis nespės iš Vilniaus išvykti. Vilčių, jog sovietai Lietuvos gal dar neokupuos, prezidentas vis dėlto turėjo. Lapkričio 21 d. ministru pirmininku paskyręs A. Merkį, A. Smetona manė susigrąžinęs tautininkų dominavimą vyriausybėje [91, 367–386], bet jis klydo dėl žmogaus, kuris lemtingomis dienomis elgėsi neryžtingai.

Sovietinė okupacija ir aneksija. 1940 m. pavasarį sovietų politika Baltijos valstybėse buvo derinama su vokiečių puolimu vakaruose. Kai paaiškėjo Vokietijos galimybė laimėti, gegužės 25 d. sovietai apkaltino Lietuvą raudonarmiečių grobimu. Birželio 7 d. pateiktas antras kaltinimas: esą Lietuva sulaužė 1939 m. spalio 10 d. sutartį. Ministras pirmininkas A. Merkys, dalyvavęs derybose, pranešė iš Maskvos, jog padėtis rimta ir birželio 12 d. grįžo į Kauną. Prezidentas A. Smetona pavedė jam teikti siūlymus, ką vyriausybė turėtų daryti. Tačiau A. Merkys, niekam nepranešęs, ilsėjosi savo ūkyje. Vėly birželio 14 d. vakarą Maskvoje esančiam užsienio reikalų ministrui J. Urbšiuui sovietai įteikė ultimatumą, kuriame reikalavo įsileisti neribotą Raudonosios armijos kiekį. Tą naktį vykusiame paskutiniame Vyriausybės posėdyje prezidentas Smetona siūlė priešintis, bet palaikymo nesulaukė. Pavedęs generolui Stasiui Raštikiui sudaryti naują Vyriausybę, toliau svarstant ultimatumą jis nebedalyvavo, bet posėdyje liko. Vidurdienį atėjo iš Maskvos žinia, jog sovietai nepritaria Raštikio skyrimui ministru pirmininku [83, 52–60]. A. Merkys laikinai liko eiti ministro pirmininko pareigas. A. Smetona, pareiškęs, kad išvyksta, suteikė jam įgaliojimus eiti Lietuvos prezidento pareigas: „Man sunegalavus, remdamasis Lietuvos Konstitucija (71 str.), prašau Tamstą pavaduoti mane Respublikos prezidento pareigose“ [123, 167]. Birželio 15 d. vakare prezidentas Smetona ir krašto apsaugos ministras Kazys Mus- teikis pasiekė Kybartus ir perėjo Vokietijos sieną [83, 60]. Konstitucinio teisėtumo problemą sovietai išsprendė birželio 16 dieną. Priimtas sprendimas, jog prezidentas Smetona, kaip išvykęs į užsienį, laikomas atsistatydinusi. Pagal Konstitucijos 72 straipsnį A. Merkiui perduotos prezidento pareigos ir kartu teisė skirti naują premjerą [86, 588]. Birželio 17 d. jis, vykdydamas sovietų Vyriausybės ypatingojo įgaliojimo Vladimiro Dekanozovo valią, ministru pirmininku paskyrė Justą Paleckį ir patvirtino naują Vyriausybę. Tai atlikęs, A. Merkys atsistatydino. Pagal Lietuvos Konstituciją Respublikos prezidento pareigas pradėjo eiti J. Paleckis. Jis ir naujos Vyriausybės nariai prisiekė šalies Konstitucijai ir pasižadėjo ginti Lietuvos nepriklausomybę [83, 65]. Kitą dieną apie naują Vyriausybę pranešė dienraštis *Lietuvos žinios* [109] ir kiti laikraščiai. Lietuvos komunistų partijos atsisaukimas lenkų kalba garbino J. Paleckio valdžią [131].

1940 m. birželio 19 d. J. Paleckis pasakė kalbą, kurios tekstą suderino su V. Dekanozovu ir Lietuvos komunistų partijos Centro komitetu. Norint nuraminti visuomenę, buvo patikinta, jog Vyriausybė išsaugos Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką, išlaikys suverenią valdžią ir vykdys savarankišką politiką [83, 66]. Ant iliustruoto karininkų žurnalo *Kardas* viršelio buvo išspausdinta ministro pirmininko J. Paleckio, einančio prezidento pareigas, nuotrauka [102].

Visuomenė pažinojo daugelį naujos Vyriausybės narių. J. Paleckis buvo valstiečių liaudininkų veikėjas, žurnalistas, rašytojas, žurnalų redaktorius. Tačiau net saugumo policija nežinojo visų jo gyvenimo užkulisių. Jis teikė sovietų pasiuntinybei žinias nuo trečiojo dešimtmečio,

o leidybos reikalams iš jos gaudavo pinigų [83, 67]. Istorikas M. Tamošaitis detaliai atskleidė, kas įvyko 1939 m. spalio 11 dieną, t. y. kitą dieną po pasirašytos Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutarties. J. Paleckis prie prezidentūros vykstančiose iškilmėse kritikavo autoritarinę valdžią, ragino prezidentą pasitraukti. A. Smetona iš balkono pasišalino, nenorėdamas toliau klausyti. J. Paleckiui leista pratęsti kalbą. Oratorius siūlė pertvarkytą valstybę pavadinti Lietuvos laisva darbo respublika. Jis atvirai reiškė simpatijas Sovietų Sąjungai, kurios, anot jo, dėka Vilnius buvo atgautas [126, 139, 145]. Šiomis aplinkybėmis itin vertingi Rankraščių skyriuje Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos dienraščio *Lietuvos žinios* fonde (F54) saugomi J. Paleckio laišakai dienraščio redaktorei Felicijai Bortkevičienei [35] ir teisingumo ministrui valstiečiui liaudininkui Antanui Tamošaičiui [36]. Laiškai rašyti prieš J. Paleckio ištrėmimą į Dimitravo koncentracijos stovyklą. Juose jis bandė paaiškinti savo veiksmus valstiečių liaudininkų vadovybei ir Lietuvos valdžiai. Jų išstisus tekstus M. Tamošaitis paskelbė [126, 158–160], kaip, beje, ir jaunųjų valstiečių liaudininkų vadovybės rašytą „Mūsų vyresniesiems draugams /pro memoria/“ [34], adresuotą Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybei. Jaunieji valstiečiai liaudininkai be išlygų palaikė savo vadovą J. Paleckį ir reikalavo jo išlaisvinimo [126, 157].

Paskelbus Lietuvą sovietine respublika, buvo pertvarkoma jos valdymo struktūra. 1940 m. rugpjūčio 24 d. Liaudies seimas pasivadino Aukščiausiaja Taryba (AT) ir panaikino prezidento pareigas. Jį pakeitė AT Prezidiumas, kurio pirmininku buvo paskirtas J. Paleckis [83, 108].

Pokariu kilus lietuvių partizaniniam pasipriešinimui sovietiniams okupantams, vienas jo vadovų Jonas Žemaitis, turėjęs blaivų politinį mąstymą, tvirtą charakterį, pareigos jausmą, atsidavęs laisvės kovai, tapo visą šalį apimančio Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininku. 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracija skelbė, kad atstačius Lietuvos nepriklausomybę, iki susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos prezidento pareigas eina Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininkas. Numatyta valstybinė Lietuvos santvarka – demokratinė parlamentinė respublika. Po J. Stalino mirties, 1953 m. balandį Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras Lavrentijus Berija kovojo dėl valdžios su komunistų partijos Politiniu biuru. Jis tikėjosi tam pasitelkti kaltinamąją medžiagą apie stalininę nomenklatūrą. Puikiai tiko Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus, kurį jis galėjo apkaltinti nesėkminga kova su vadinamuoju buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu. Viename iš savo pranešimų L. Berija pabrėžė, jog Lietuvos antisovietiniam pogrindžiui vadovauja buvęs buržuazinės Lietuvos kariuomenės kapitonas J. Žemaitis, išrinktas Lietuvos prezidentu. Todėl tiek L. Berijai, tiek A. Sniečkui reikėjo kuo greičiau sunaikinti aukščiausiąją partizanų vadovybę [94, 10–11, 340–344]. 1953 m. gegužės 30 d. J. Žemaitis suimtas gyvas Vyriausiosios partizanų vadovietės bunkeryje Šimkaičių miške (Jurbarko raj.).

2009 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė deklaraciją, kurioje pripažino, kad nuo 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracijos priėmimo iki mirties 1954 m. lapkričio 26 d. J. Žemaitis buvo kovojančios prieš okupaciją Lietuvos valstybės vadovas, ėjęs Respublikos prezidento pareigas [113, 27].

Rankraščių skyriuje yra Onos Voverienės straipsnių, Lietuvos valstybės atgimimo laikotarpiu viešinusių žinias apie J. Žemaitį, mašinarščiai. Jie rašyti 2004 metais, minint pastarojo mirties 50-ąsias metines [82], ir ypač 2009 metais, kai buvo priimta Lietuvos Respublikos Seimo deklaracija dėl prezidento J. Žemaičio ir minimos 100-osios jo gimimo metinės [71; 75].

Atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos prezidento institucija. Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, buvo atkurta ir Prezidento institucija. 1992 m. spalio mėnesį Lietuvos demokratinė darbo partijai laimėjus rinkimus į Seimą, A. Brazauskas buvo išrinktas Seimo pirmininku. Įsigaliojus naujai Konstitucijai, jis, kaip Seimo pirmininkas, lapkričio 25 d.

ėmė laikinai eiti prezidento pareigas. 1993 m. vasario 14 d. A. Brazauskas laimėjo prezidento rinkimus 5 metų kadencijai. Už jį balsavo 60 proc. rinkėjų.

Retų spaudinių skyriuje saugomi kandidato į prezidentus A. Brazausko rinkiminiai lapeliai [115; 87] ir plakatai. Vienas plakatas – atspausdintas Viešosios įstaigos „Spauda“ [104], kitas – parengtas UAB „Ova“ bei spausdintas „Spindulio“ spaustuvėje [128]. Tai dar neaukštos poligrafinės kokybės, nesudėtingo dizaino dokumentai, tačiau jie atskleidžia kandidato demokratinės vertybines nuostatas ir deklaruojamus rinkiminius siekius.

1993 m. vasario 25 d. įvyko prezidento A. Brazausko inauguracija [89, 7]. Inauguracinėje kalboje jis pabrėžė Lietuvos orientaciją į europines ir tarptautines struktūras [97, 361]. Tais pačiais metais prezidentas vadovavo nacionalinės valiutos įvedimui, inicijavo LDK valdovų rūmų atstatymą [89, 8]. Vykdydamas Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 23 d. rezoliuciją, prezidentas A. Brazauskas 1994 m. sausio pradžioje išsiuntė NATO generaliniam sekretoriui Manfredui Wörneriui laišką, kuriuo oficialiai paprašė priimti Lietuvą į šią organizaciją. Sausio 27 d. Lietuvos prezidentas NATO būstinėje Briuselyje pasirašė Partnerystės vardan taikos dokumentą, kuriuo JAV pasiūlė spręsti Vidurio Europos šalių jungimosi į NATO problemas [97, 361, 363]. Prezidento A. Brazausko kadencijos laikotarpiu Lietuva daug dėmesio ėmė skirti santykiams su Europos Sąjunga. Tai lėmė 1995 m. birželio mėn. Liuksemburge Lietuvos ir Latvijos vyriausybių vadovų pasirašyta Europos asociacijos sutartis su Europos Sąjunga. Prezidentas A. Brazauskas Lietuvos tapimą asocijuota Europos Sąjungos nare įvertino kaip vieną iškiliausių Lietuvos tarptautinio gyvenimo įvykių. Jis tvirtino, jog Lietuva laukia dideli darbai įgyvendinant „Pasiruošimo stojimui į Europos Sąjungą“ programą. Netrukus prezidento, Seimo ir Vyriausybės sutarimu Lietuva įteikė paraišką tapti Europos Sąjungos nare. 1997 m. Lietuvos Respublikos vardu A. Brazauskas pasirašė sutartį dėl Lietuvos ir Rusijos sienos [95, 288–289, 292]. Tais pačiais metais Lietuvos Respublikos prezidento institucija įsikūrė tam pritaikytuose buvusiuose Menininkų rūmuose. Kadangi pastato rekonstrukcija užtruko šešiolika mėnesių, prezidentas ir jo komanda didžiąją dalį kadencijos dirbo Lietuvos Respublikos Seime [95, 281, 326].

2003 m. lapkričio 5 d. LITEXPO rūmuose buvo atidaryta „Belekspo – 2003“. Bibliotekoje saugoma 12 šio įvykio nuotraukų [2]. Jose matyti: kadenciją baigęs Lietuvos Respublikos prezidentas A. Brazauskas, tuo metu ėjęs ministro pirmininko pareigas, jo asmens sargybinis (dabar Lietuvos Respublikos Seimo narys) Virgilijus Alekna, Baltarusijos ambasadorius Lietuvoje Vladimiras Gorkunas, verslininkai Bronislovas Lubys, Petras Povilas Čėsna, Lietuvos MA bibliotekos direktoriaus pavaduotojas Povilas Saudargas ir kt.

Prasidėjus nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimui, JAV gamtosaugininkas Valdas Adamkus tapo joje nuolatinio svečiu. 1993 m. jis vadovavo Stasio Lozoraičio, metusio iššūkį A. Brazauskui prezidento rinkimuose, štabui. Artėjant naujiems prezidento rinkimams, dalis visuomenės ėmė vėl dairytis į išeivijos atstovus. Rinkimų kova buvo atkakli. Antrame ture V. Adamkus aplenkė buvusį Lietuvos generalinį prokurorą A. Paulauską vos 0,7 proc. balsų. Prezidento pareigas jis pradėjo eiti 1998 m. vasario 26 dieną. V. Adamkus išklė spartaus šalies modernizavimo idėją. Jis Lietuvos piliečiams įsipareigojo siekti trijų pagrindinių tikslų: laisvo žmogaus, atviros visuomenės, stiprios valstybės. Viltasi, kad tai atneš į Lietuvą daugiau vakarieetiškos politikos tradicijų: skaidrumo, bendruomeniškumo, modernumo. Tačiau tuo metu susidurta su rimtais iššūkiais. 1998 m. prasidėjo Rusijos ekonominė krizė, stipriai paveikusi Lietuvos ekonomiką. Prezidentui V. Adamkui pabandžius remti „naujosios politikos“ – liberalių jėgų – koaliciją, šios jėgos netruko išsiskirstyti. Nepaisant politinių prieštaravimų valstybės viduje, Lietuva sparčiai judėjo eurointegracijos link. 2000 m. prasidėjo derybos dėl stojimo į Europos Sąjungą ir plataus masto teisės derinimo procesas. Lietuva rengėsi prisijungti ir prie NATO. Nors prezidento vaidmuo daugeliu atvejų išliko ceremonialus ir pirmiausia skirtas atstovauti Lietuvai

užsienyje, tačiau V. Adamkus ne kartą tarė žodį ir vidaus politikos klausimais, kartais gana aštriai susikirsdamas su valdančiosiomis daugumomis – tiek dešiniuosiomis, tiek ir kairiosiomis [133].

1998 m. vasario 23 d. paaiškėjus V. Adamkui palankiems prezidento rinkimų rezultatams, garsus ekologas Kazys Ėringis parašė jam laišką [3]. Jame ne tik pasveikino jį tapus prezidentu, bet išreiškė susirūpinimą dėl Rusijos pradėtos propagandos kompanijos. Mat, Adamkus dalyvavo Tėvynės apsaugos rinktinės 2-ojo pulko kovose su Lietuvą vėl okupuojančia sovietine kariuomene 1944 m. rudenį. K. Ėringis laiške patarė, kaip reikėtų į tai atsakyti, minėjo, jo nuomone, kompetentingus istorikus. K. Ėringio asmeniniame fonde yra ir Lietuvos laisvės lygos pirmininko Antano Terlecko raštas [62] prezidentui V. Adamkui dėl akademiko Andrejaus Sacharovo apdovanojimo (po mirties) Lietuvos valstybės ordinu. Jame išdėstyta 1979 m. rugpjūčio 23 d. 45 pabaltijiečių memorandumo sukūrimo istorija, pridodamas memorandumo tekstas ir nurodomi A. Sacharovo nuopelnai. Fonde randame ir prezidento V. Adamkaus dekretą dėl Botanikos instituto neetatinio mokslo darbuotojo, habilituoto daktaro K. Ėringio apdovanojimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi 2002 m. birželio 14 d. [20]. Pridėti ir tų metų apdovanojimų iškilnių liepos 6 dieną kvietimas [66] bei nuotrauka [19], daryta Džojos Gundos Barysaitės.

Rankraščių skyriuje esančiame Meilės Lukšienės fonde (F391) galima rasti prezidento V. Adamkaus sveikinimą Lietuvos Sąjūdžio dalyviams nepriklausomybės atkūrimo dešimtųjų metinių proga 2000 m. kovo 12 d [1]. Prie sveikinimo buvo pridėta ant aukštos poligrafijos kokybės popieriaus atspausdinta oficiali sėdinčio prezidento V. Adamkaus nuotrauka [18]. 2003 m. vasario 3 d. prezidentas V. Adamkus paskelbė dekretą [21] dėl pedagogės, habilituotos daktarės M. Lukšienės apdovanojimo Vytauto Didžiojo ordino Komandoro kryžiumi, o 2003 m. sausio 10 d. vyko VU rektoriaus, akademiko prof. habil. dr. Benedikto Juodkos inauguracija Šv. Jonų bažnyčioje. Vienoje iš Bibliotekoje saugomų nuotraukų ceremonijos dalyvius sveikino prezidentas V. Adamkus [67].

R. Pakso prezidentavimo laikotarpį Bibliotekos dokumentiniame fonde kol kas atspindi tik trijų kritiškų, to meto aktualijas atskleidžiančių O. Voverienės straipsnių mašinraščiai [74; 76; 81].

2004 m. birželį prezidentas V. Adamkus antrame ture nugalėjo buvusią premjerę Kazimierą Prunskienę ir antrą kartą buvo išrinktas Lietuvos Respublikos prezidentu. Prieš antrą V. Adamkaus kadenciją Lietuvos Sąjūdis kreipėsi į žmones, ragindamas balsuoti už jį kukliu poligrafijos prasme atsišaukimu [105]. Šiuos prezidento rinkimus straipsnyje nagrinėjo kritiškų vertinimų nevengianti O. Voverienė [78].

Prezidentas V. Adamkus pareigas pradėjo eiti 2004 m. liepos 12 dieną, o baigė – 2009 m. liepos 12 dieną. Tuo metu Lietuvai kilo nemažų tarptautinių iššūkių. 2004 m. V. Adamkus Ukrainoje tarpininkavo derybose tarp Maidano protestuotojų ir prezidento Viktoro Janukovyčiaus. 2005 m. Lietuvos prezidentas atsisakė Rusijos prezidento Vladimiro Putino kvietimo dalyvauti Maskvoje pergalės prieš nacistinę Vokietiją parade, todėl netrukus jis buvo šios nedraugiškos valstybės apkaltintas, kovojęs kitoje pusėje. Už nuopelnus tarptautiniuose santykiuose 2007 m. prestižiniuose „European Voice“ rinkimuose V. Adamkui buvo suteiktas „Metų europiečio“ titulas ir paskirtas Azerbaidžano tarptautinis Iljaso Efendijevo fondo įvertinimas. 2008 m. Rusijai pradėjus karą su Gruzija (Sakartvelu), Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos prezidentai skrido palaikyti Tbilisio, kuriam buvo iškilusi reali okupacijos grėsmė. Lietuvoje ekonomikos pakilimą nutraukė 2008 m. kilusi pasaulinė finansų krizė. Anot Justino Žilinsko, prezidentas V. Adamkus išliks istorijoje kaip etiškas, liberalus, siekiantis bendrystės, elegantiškas [133].

Viena nuotrauka su V. Adamkumi netikėtai rasta K. Ėringio fonde. Tarp 2005 m. vykusio XIII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo dalyvių randame ir prezidentą. Simpo-

ziumo salėje V. Adamkus sėdi pirmas iš dešinės, antras – Švietimo ir mokslo ministras Remigijus Motuzas, o trečias – šios ministerijos valstybės sekretorius Dainius Numgaudis [63].

2006 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos prezidento kanceliarija atsiuntė raštą [24] Lietuvos MA bibliotekos direktoriui Juozui Marcinkevičiui dėl prezidento V. Adamkaus apdovanoto prelado M. Krupavičiaus dokumentų kopijų ir apdovanojimo ceremonijos nuotraukų saugojimo Bibliotekoje. Atsižvelgta į prelado M. Krupavičiaus sesers dukters Genovaitės Jarumbavičiūtės pageidavimą. Tai – Lietuvos Respublikos prezidento dekreto išrašas [9] dėl prelado, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto organizatoriaus ir ilgamečio pirmininko M. Krupavičiaus apdovanojimo (po mirties) Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi. Prie minėtų dokumentų pridėtos dvi apdovanojimo ceremonijos nuotraukos, darytos D. G. Barysaitės. Vienoje iš jų – prezidentas V. Adamkus įteikia apdovanojimą M. Krupavičiaus giminaičiui Vidmantui Gudaičiui [30]. Kitoje – kartu su prezidentu V. Adamkumi nufotografuoti ceremonijoje dalyvavę monsinjoras Alfonsas Svarinskas ir prelado giminaičiai [29].

2009 m. vasario 26 d. Europos Sąjungos komisarė Dalia Grybauskaitė paskelbė, jog dalyvaus Lietuvos prezidento rinkimuose. Sulaukusi didžiulio visuomenės palaikymo, prezidentė ji buvo išrinkta tų pačių metų gegužės 17 dieną. Antrą pergalę prezidento rinkimuose D. Grybauskaitė iškovojo 2014 metais [88, 396]. Baigiantis antrai jos kadencijai, VU prof. Raimundas Lopata buvo paprašytas išvardinti penkis svarbiausius prezidentės darbus. Jis išskyrė keturis aspektus: sugebėjimą išsaugoti autoritetą, kas Lietuvoje matuojama perrinkimais ir reitingais; klaidų pripažinimą; valstybės tarnybos vadovų rotaciją; Vokietijos sprendimą dislokuoti karius Baltijos šalyse. Tos pačios mokslo institucijos prof. Tomas Janeliūnas manė, kad pati svarbiausia abiejų D. Grybauskaitės kadencijų veikla buvo Lietuvos saugumo stiprinimas. Viešas jos raginimas kuo greičiau parengti gynybos planus privertė ir amerikiečius, ir NATO vadovybę imtis šio uždavinio. Kita vertus, D. Grybauskaitė nuolat priminė Vakarams, kad Rusija kelia grėsmę ne tik Lietuvai, bet ir visai Europai. Vidaus politikoje politologas išskyrė tokias prezidentės veiklas, kaip žvalgyba, teismai ir energetika. Jis pabrėžė naują Žvalgybos įstatymą, atskiriantį žvalgybos ir kitų teisėsaugos institucijų funkcijas. Dar vienas svarbus ir valstybę sustiprinęs D. Grybauskaitės darbas buvo visiškai kitoks požiūris į teisėjų skyrimą ir atleidimus. Teisėjų korpusas pasikeitė, nebebuvo toleruojami teisėjų nusižengimai. Tai sustiprino visuomenės pasitikėjimą teismais. Penktasis darbas, kurį paminėjo T. Janeliūnas, buvo energetinės nepriklausomybės stiprinimas, pastačius suskystintų dujų terminalą. Tai išlaisvino Lietuvą iš didžiausios Rusijos gamtinių dujų tiekėjos „Gazprom“ priklausomybės, leido laisviau rinktis dujų tiekėjus, sumažinti dujų kainas [118]. Antroji prezidentės Dalios Grybauskaitės kadencija baigėsi 2019 m. liepos 12 dieną.

Rankraščių skyriuje saugomi Lietuvos moterų lygos pirmininkės, habilituotos socialinių mokslų daktarės O. Voverienės dokumentai. Ši veikli visuomenininkė dalyvavo prezidentės D. Grybauskaitės rinkiminėse kampanijose, parašė prezidentei ne vieną raštą aktualiais klausimais, sulaukdavo nuoširdžių valstybės vadovės sveikinimų. 2009 m. O. Voverienė savo straipsnyje pristatė kandidatės į prezidentes Europos Sąjungos komisarės D. Grybauskaitės rinkiminę programą, aprašydama visuomeninių organizacijų susitikimą su kandidate. Ant šio straipsnio mašinraščio užrašyta, jog jis buvo išsiųstas išeivijos laikraščiui *Draugas* [80]. Keičiantis šio leidinio redakcijai nesulaukusi atsakymo, O. Voverienė teiravosi dėl šio ir kitų jos išsiųstų straipsnių spausdinimo [72]. Pirmą kartą išrinkta prezidentė, D. Grybauskaitė nuoširdžiai padėkojo O. Voverienei už dalyvavimą jos rinkimų kampanijoje [4]. Netrukus Seimo pirmininkas Arūnas Valinskas pakvietė O. Voverienę į Seimo iškilmingą posėdį, skirtą prezidentės D. Grybauskaitės priesaikos priėmimui [25]. O. Voverienė padėkojo prezidentei už kvietimą į inauguraciją [73], bet atkreipė prezidentės dėmesį ir ėmė telkti visuomenę dėl Lietuvos MA bei kitų bibliotekų išsaugojimo. Ji parašė aštrų straipsnį, kritikuojantį Švietimo ministro Gintaro Steponavičiaus ir

viceministrės Nerijos Putinaitės nuostatą šiuo klausimu. *Lietuvos žinios* jo net nesiryžo spausdinti [79]. Atrodo, jog tai buvo atsakas į prieš tai VU Komunikacijos fakultetui rašytą Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos generalinio direktoriaus Vytauto Gudaičio raštą [7]. Į Lietuvos piliečių viešą laišką dėl Lietuvos MA bibliotekos likimo prezidentės vyriausioji patarėja, Švietimo, mokslo, kultūros ir nevyriausybinių organizacijų grupės vadovė Virginija Būdienė atsakė raštu, kuris yra O. Voverienės fonde. Jame šalies vadovė atkreipė Vyriausybės, kuriai tuo metu vadovavo Andrius Kubilius, bei kitų suinteresuotų institucijų dėmesį į Nacionalinės M. Mažvydo, VU bei Lietuvos MA bibliotekų išskirtinumą ir ragino priimti tokius sprendimus, kurie ne blogintų, o tik gerintų šių bibliotekų būklę [23]. 2009 m. lapkričio 16 d. Lietuvos moterų lygos pirmininkė O. Voverienė raštu kreipėsi į prezidentę dėl teisėjų nešališkumo, į kurią dėmesį atkreipė atviras Nijolės Sadūnaitės laiškas [77]. Atsakydamas į šį raštą, Prezidento kanceliarijos kancleris Giedrius Krasauskas patikino, jog prezidentė sieks realių permainų, kad būtų atkurtas pasitikėjimas teismais [22].

Prezidentė oficialiu atviruku sveikino O. Voverienę Naujųjų metų ir šventų Kalėdų proga [6], sveikatos ir stiprybės linkėjo, profesorei švenčiant 80-metį [5].

Išvados.

Šioje trumpoje šimtmetės Lietuvos prezidento institucijos raidos analizėje aptarti dokumentai, saugomi Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekoje.

Seimų dominavimo bei autoritarinio valdymo laikotarpiu Lietuvos prezidento institucijos veiklą bene geriausiai perteikia Retų spaudinių skyriuje saugomos nuotraukos, darytos įvairių valstybinių renginių metu. Ypač svarbios ir įdomios yra A. Smetonos prezidentavimo laikotarpio nuotraukos.

Tarpukario Prezidento institucijos dokumentai yra saugomi įvairiuose Rankraščių skyriaus fonduose. Nurodytini šie dokumentų telkiniai:

1) Vieną Literatūrinių rankraščių kolekcijos bylą (F29-756) sudaro 70 lapų laiškų ir prašymų, skirtų prezidentui A. Smetonai, apimančių 1919–1939 m. laikotarpį (šie dokumentai pateko į Literatūrinių rankraščių kolekciją, taip sovietmečiu tikintis neatkreipti į juos didesnio dėmesio);

2) Nedideliame A. Voldemaro fonde (F172) yra reikšmingų Prezidento institucijai A. Smetonos ir A. Voldemaro laiškų;

3) Laikraščio „Lietuvos žinios“ redakcijos fonde (F54) saugomi su prezidentu K. Griniumi susiję ir prieštarai vertinamos J. Paleckio veiklos dokumentai;

4) Mykolo Biržiškos fonde (F165) yra keliolika Lietuvos prezidentų – A. Stulginskio ir A. Smetonos – kvietimų į svarbiausius valstybinius renginius.

XX a. paskutinį dešimtmetį atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos prezidento institucijos dokumentų buvo rasta Retų spaudinių skyriaus fotografijų bei smulkios spaudos fonduose, taip pat ir įvairiuose asmeniniuose Rankraščių skyriaus fonduose. Išskirtini šie rankraščių dokumentų fondai:

1) Kazio Ėringio (F335) ir Meilės Lukšienės (F391) fondų dokumentai atspindi prezidento V. Adamkaus veiklą;

2) Onos Voverienės (F397) fonde sutelktas pats gausiausias su atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos prezidento institucija susijusių dokumentų kiekis (tai kritiniai kelių dešimtmečių nepriklausomos Lietuvos politikos realijas atspindintys O. Voverienės publicistiniai straipsniai, susirašinėjimas su prezidente D. Grybauskaite).

Straipsnyje, nagrinėjant Prezidento institucijos raidą, pristatyti tyrėjų dėmesį mažiau patraukę organizaciniai dokumentai, ikonografija, spauda. Ši medžiaga gali būti naudinga, tiriant ir skelbiant mokslinius darbus apie Lietuvos prezidento instituciją.

Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto auditorijoje stovintis doc. A. Smetona. Kaunas, [1925–1927]. LMAVB RS F183-957, lap. 1

Prezidento A. Smetonos kalba „Saulės“ gimnazijos naujų rūmų pašventinimo iškilmėse. Švėkšna, 1928-07-25. LMAVB RS F172-40, lap. 2

Prezidento A. Smetonos kalba Vilniaus dienos proga. Kaunas, 1933-05-14. LMAVB RS F165-436, lap. 11

Lietuvos valstybės apdovanojimų įteikimo ceremonijoje (iš kairės): monsinjoras Alfonsas Svarinskas, prelado M. Krupavičiaus giminaičiai Jūratė Maruškienė, Vidmantas Gudaitis, J. E. Valdas Adamkus, prelado M. Krupavičiaus giminaitė Eugenija Treigienė. Vilnius, 2006-02-16. LMAVB RS F8-177, lap. 6

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

1. ADAMKUS, Valdas. *Gerbiami Lietuvos sąjūdžio dalyviai*. Vilnius, 2000-03-12. LMAVB RS F391-1305, lap. 3.
2. „Belekspo – 2003“ parodos atidarymas LITEXPO rūmuose: [12 nuotraukų]. Vilnius, 2003-11-05. LMAVB RSS Fg1-3580.
3. ĖRINGIS, Kazys. *Laiškas Valdui Adamkui*. Vilnius, 1998-02-23. LMAVB RS F335-1674, lap. 1-3.
4. GRYBAUSKAITĖ, Dalia. *Gerb. Ona Voveriene, nuoširdžiai dėkoju už paramą, moralinį palaikymą ir brangų laiką, kurį skyrėte man per visą rinkimų kampaniją!* Vilnius, 2009. LMAVB RS F397-7, lap. 16.
5. GRYBAUSKAITĖ, Dalia. *Gerbiamoji Ona Voveriene, nuoširdžiai sveikinu Jus garbingo 80-ojo jubiliejaus proga*. Vilnius, 2018. LMAVB RS F397-100, lap. 1-3.
6. GRYBAUSKAITĖ, Dalia. *Viltingų šventų Kalėdų ir sėkmingų Naujųjų Metų!* Vilnius, [2009-2018]. LMAVB RS F397-99, lap. 1-4.
7. GUDAITIS, Vytautas. *Gerbiamieji, man atrodo, kad būtų labai negražu kolegas palikti kovoti savarankiškai [...]*. Vilnius, [s. a.]. LMAVB RS F397-42/15, lap. 5.
8. *Iškilminga rikiuotė. Viduryje prezidentas A. Smetona su žmona, dešinėje gen. V. Nagevičius*: [nuotrauka]. [Kaunas, 1936]. LMAVB RSS Fg1-106.
9. *Išrašas. Lietuvos Respublikos Prezidentas. Dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių piliečių apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga“*. Vilnius, 2006-01-10. LMAVB RS F8-177, lap. 3.
10. JANULAITIS, Augustinas. *Atskiroji nuomonė*. [Kaunas, 1924]. LMAVB RS F267-1581, lap. 1.
11. *Jo Ekscelencijai Valstybės Prezidentui Antanui Smetonai*. Kėdainiai, 1933-03-04. LMAVB RS F29-756, lap. 37.
12. *Jūros dienos šventėje. Centre – prezidentas A. Smetona su žmona Sofija*: [nuotrauka]. Palanga, [1929, vasara]. LMAVB RSS Fg1-586.
13. *Kariuomenės parade P. Vileišio aikštėje (iš kairės): A. Voldemaras, A. Smetona, jo adjutantas kpt. T. Šakmanas, ant žirgo – gen. P. Kubiliūnas*: [nuotrauka]. Kaunas, 1929. LMAVB RSS Fg1-358.
14. *Lietuvių kalbos draugijos garbės diplomą Jo Eksc. Respublikos Prezidentui [...]*. Kaunas, 1935-05-27. LMAVB RS F63-12, lap. 9.
15. *Lietuvos automobilių klubas Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos Prezidentui Ponui Antanui Smetonai*. Kaunas, 1928-05-04. LMAVB RS F25-222, lap. 51.
16. *Lietuvos generalinis konsulas Palestinoje Užsienių reikalų ministerijos Informacijos skyriui*. Tel Avivas, 1938-12-16. LMAVB RS F222-714, lap. 1-4.
17. *Lietuvos pasiuntinybė Jo Ekscelencijai Ponui Respublikos Prezidentui, Kaune*. Vašingtonas, 1932-10-28. LMAVB RS F29-756, lap. 60.
18. *[Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus]*: [nuotrauka]. [S. l.], XX a. 10-asis deš. LMAVB RS F391-1305, lap. 3.
19. *Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu apdovanojo Kazį Ėringį, Botanikos instituto neetatinį mokslo darbuotoją, habilituotą daktarą*: [nuotrauka]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Prezidentūra, 2002-07-06. LMAVB RS F335-675, lap. 6.
20. *Lietuvos Respublikos Prezidentas. Dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių piliečių apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienos proga“*. Vilnius, 2002-06-14. LMAVB RS F335-675, lap. 12.
21. *Lietuvos Respublikos Prezidentas. Dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių piliečių apdovanojimo Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga“*. Vilnius, 2003-02-03. LMAVB RS F391-1310, lap. 3.
22. *Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija. Dėl Jūsų pareiškimo gerbiamoji profesore Ona Voveriene [...]*. Vilnius, 2009-12-14. LMAVB RS F397-7, lap. 13.
23. *Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarija. Dėl Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos likimo*. Vilnius, 2009-08-05. LMAVB RS F397-7, lap. 10.
24. *Lietuvos Respublikos Prezidento Kanceliarija. Gerb. Juozui Marcinkevičiui*. Vilnius, 2006-03-14. LMAVB RS F8-177, lap. 4.

25. *Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas Arūnas Valinskas maloniai kviečia p. Oną Voverienę dalyvauti Lietuvos Respublikos Seimo iškilmingame posėdyje, skirtame Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės priesaikos priėmimui*. Vilnius, 2009-07-12. LMAVB RS F397-7, lap. 14.
26. *Lietuvos Respublikos Seimo Prezidiumas*. Kaunas, 1926-06-07. LMAVB RS F54-1711, lap. 1.
27. *Lietuvos Šv. Kazimiero seserys Jo Ekscelencijai Respublikos Prezidentui P. A. Smetonai*. Pažaislis, 1935. LMAVB RS F29-756, lap. 33, 33a.
28. *Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto auditorijoje stovintis doc. A. Smetona*: [nuotrauka]. Kaunas, [1925–1927]. LMAVB RS F183-957, lap. 1.
29. *Lietuvos valstybės apdovanojimų įteikimo ceremonijoje (iš kairės): monsinjoras Alfonsas Svarinskas, prelatas M. Krupavičiaus giminaičiai Jūratė Maruškienė, Vidmantas Gudaitis, J. E. Valdas Adamkus, prelatas M. Krupavičiaus giminaitė Eugenija Treigienė*: [nuotrauka]. Vilnius, 2006-02-16. LMAVB RS F8-177, lap. 6.
30. *Lietuvos valstybės apdovanojimų įteikimo ceremonijoje (iš kairės): prelatas M. Krupavičiaus giminaitis Vidmantas Gudaitis ir J. E. Valdas Adamkus*: [nuotrauka]. Vilnius, 2006-02-16. LMAVB RS F8-177, lap. 5.
31. *Lietuvos valstybės piliečio K. Griniaus pasas*. Paryžius, 1919-10-15. LMAVB RS F54-1710, lap. 1.
32. *Lietuvos Valstybės Prezidentas Antanas Smetona*: [vizitinė kortelė]. Kaunas, [1919]. LMAVB RS F172-288, p. 117.
33. MACKONIS, Rapolas. *Trečių kartą*. Parašas: *Mirūnas*. [1931]. LMAVB RS F246-93, lap. 1–4.
34. *Mūsų vyresniesiems draugams /pro memoria/*. [1939, spalio]. LMAVB RS F54-1129, lap. 14.
35. PALECKIS, Justas. *Pareiškimas*. [1939-10-14]. LMAVB RS F54-1129, lap. 13.
36. PALECKIS, Justas. *Pone Ministeri*. 1939-10-14. LMAVB RS F54-1129, lap. 7–8.
37. *Panevėžio miesto pradžios mokyklos Jo Ekscelencijai Lietuvos Prezidentui Ponui Antanui Smetonai*. Panevėžys, 1927-05-22. LMAVB RS F29-756, lap. 31–32.
38. PETRAUSKAS, Mikas. *Laiškas A. Smetonai*. Baltimorė, 1927-06-10. LMAVB RS F96-277, lap. 11.
39. *1-ojo husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko paradas, kurį stebi prezidentas A. Stulginskis ir ministras pirmininkas L. Bistras*: [fotomontažas]. Kaunas, [1925–1926]. LMAVB RSS Fg1-342.
40. *Ponui M. Biržiškai, buv. Valstybės Tarybos nariui, pasirašiusiam 16 vasario Lietuvos Nepriklausomybės aktą*. Kaunas: Respublikos prezidento rūmai, 1925-02-14. LMAVB RS F165-454, lap. 11.
41. *Prezidentas A. Smetona stebi kariuomenės manevrus*: [nuotrauka]. [1932]. LMAVB RSS Fg1-505.
42. *Prezidentas A. Smetona su gen. S. Žukausku (kairėje) ir teisingumo ministru A. Žilinsku (dešinėje)*: [nuotrauka]. Šiauliai, [1927, vasara]. LMAVB RS Fg3-1.
43. *Prezidentas A. Smetona su karinės vadovybės atstovais*: [nuotrauka]. [Kaunas, 1919, ruduo]. LMAVB RS F297-502, lap. 18.
44. *Prezidentas A. Smetona, Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas ir Žemaičių vyskupas P. Karevičius lanko sužeistuosius karo ligoninėje*: [nuotrauka]. Kaunas, 1919 m. pabaiga. LMAVB RSS Fg1-431.
45. *Prezidento A. Smetonos kalba „Saulės“ gimnazijos naujų rūmų pašventinimo iškilmėse*: [nuotrauka]. Švėkšna, 1928-07-25. LMAVB RS F172-40, lap. 2.
46. *Prezidento A. Smetonos kalba Vilniaus dienos proga*: [nuotrauka]. Kaunas, 1933-05-14. LMAVB RS F165-436, lap. 11.
47. *Respublikos Prezidentas ir Ponia Smetonienė kviečia Poną Prof. M. Biržišką su žmona atvykti į priėmimą Lietuvos Nepriklausomybės 20-ties metų sukaktuvių proga Karininkų Ramovėje*. [Kaunas], 1938-02-16. LMAVB RS F165-454, lap. 1.
48. *Respublikos Prezidento aktas*. Kaunas, 1926-12-31. LMAVB RS F281-159, lap. 2v.
49. *7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulko priesaika vėliavai*: [nuotrauka]. Klaipėda, 1928. LMAVB RSS Fg1-507.
50. *„Skaitymų“ žurnalo redakcijos ir jos bendradarbių prašymo, adresuoto prezidentui, nuorašas*. Kaunas, 1923-05-15. LMAVB RS F96-277, lap. 2.
51. SMETONA, Antanas. *Laiškas A. Janulaičiui*. [Kaunas], 1923-11-07. LMAVB RS F267-844, lap. 1.
52. SMETONA, Antanas. *Laiškas A. Voldemarui*. [Kaunas], 1927-01-19. LMAVB RS F172-234, lap. 1.
53. SMETONA, Antanas. *Laiškas A. Voldemarui su S. Smetonienės priedašu*. Palanga, [1929-08-30]. LMAVB RS F172-234, lap. 3.

54. SMETONA, Antanas. *Laiškas P. Bugailiškiui*. Kaunas, 1923-05-23. LMAVB RS F62-8, lap. 55.
55. SMETONA, Kazys. J. E. *Ponui A. Smetonai Lietuvos Respublikos Prezidentui*. Pašėtė, 1931-01-19. LMAVB RS F29-756, lap. 5.
56. *Sofija ir Antanas Smetonos*: [nuotrauka]. Kaunas, [1919, balandis]. LMAVB RSS Fg1-136.
57. STAUGAITIS, Justinas. *Laiškas kun. J. Purickiui*. Aukštoji Panemunė, 1919-02-20. LMAVB RS F12-444, lap. 8-9.
58. *Steigiamojo Seimo pirmininkas, einantis prezidento pareigas, A. Stulginskis ir krašto apsaugos ministras J. Šimkus 6-ojo pėstininkų pulko šventėje prie lauko virtuvės*: [nuotrauka]. Kaunas, 1921-06-15. LMAVB RSS Fg1-549.
59. *Steigiamojo Seimo prezidiumas*: [nuotrauka]. Kaunas, [1920]. LMAVB RSS Fg1-607/1.
60. SVIRSKIS, Jonas. *Malonės prašymas*. Taujėnai, 1935-12-21. LMAVB RS F29-756, lap. 15-16.
61. ŠALKAUSKIS, Stasys. *Laiškas A. Smetonai*. Kaunas, 1934-10-08. LMAVB RS F29-756, lap. 9-10.
62. TERLECKAS, Antanas. *Lietuvos Respublikos Prezidentui J. E. Valdui Adamkui. Dėl akademiko Andrejaus Sacharovo apdovanojimo (po mirties) Lietuvos valstybės ordinu*. Vilnius, 1999-01-19. LMAVB RS F335-1635, lap. 2-3.
63. *XIII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas*: [nuotrauka]. Vilnius, 2005-06-30. LMAVB RS F335-1987/14, lap. 1.
64. *1918-1938 Lietuvos Nepriklausomybės XX metų sukaktuvės. 1938 m. birželio 13 d. Vardinės Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos*. [1938, birželis]. LMAVB RS F29-756, lap. 34.
65. *1930 Vytauto Didžiojo m. Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komitetas Jo Ekscelencijai Lietuvos Valstybės Prezidentui Antanui Smetonai*. Kaunas, 1930-05-16. LMAVB RS F29-756, lap. 36.
66. *Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienos proga Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus ir Ponia Alma Adamkienė maloniai kviečia Poną Kazį Ėringį su Ponia į priėmimą*. Vilnius: Prezidento rūmai, 2002-07-06. LMAVB RS F335-675, lap. 4.
67. *Vilniaus universiteto rektorius, akademiko profesoriaus habilituoto daktaro Benedikto Juodkos inauguracija Šv. Jonų bažnyčioje*: [nuotrauka]. Vilnius, 2003-01-10. LMAVB RSS Fg1-3578.
68. „*Vilties*“ 25-osios metinės prezidentūroje: [nuotrauka]. Kaunas, 1935-10-16. LMAVB RS F326-150, lap. 1.
69. VOLDEMARAS, Augustinas. *Laiško A. Smetonai kopija*. Kaunas, 1929-10-18. LMAVB RS F172-74, lap. 1.
70. VOLDEMARAS, Augustinas. *Laiško A. Smetonai kopija*. Kaunas, 1930-04-19. LMAVB RS F172-78, lap. 2.
71. VOVERIENĖ, Ona. *Atmintis 27. Okupuotos Lietuvos Prezidentas*. 2009-02-13. LMAVB RS F397-77, lap. 1-3.
72. VOVERIENĖ, Ona. „*Draugo*“ redaktorei gerb. p. *Daliai Cidzikaitei*. Vilnius, 2009-07-14. LMAVB RS F397-42/16, lap. 1.
73. VOVERIENĖ, Ona. *JE p. Daliai Grybauskaitei[,] Lietuvos Prezidentei*. Vilnius, 2009-07-30. LMAVB RS F397-42/15, lap. 9.
74. VOVERIENĖ, Ona. *Kaukės nukrito...* Vilnius, 2004-04-02. LMAVB RS F397-44/3, lap. 1-6.
75. VOVERIENĖ, Ona. *Komunistų nusikaltimai Lietuvoje 31. „Be tiesos ir atminimo negali būti susitikymo“*. Vilnius, 2009-03-27. LMAVB RS F397-42/23, lap. 1-5.
76. VOVERIENĖ, Ona. „*Lietuvoje Prezidento rinkimus laimėjo Žirinovskis*“. Vilnius, 2003-01-07. LMAVB RS F397-44/7, lap. 1-5.
77. VOVERIENĖ, Ona. *Lietuvos Respublikos Prezidentei JE Daliai Grybauskaitei*. Vilnius, 2009-11-16. LMAVB RS F397-42/14, lap. 1.
78. VOVERIENĖ, Ona. *Politikos karuselė*. [Vilnius, 2004]. LMAVB RS F397-43/6, lap. 1-6.
79. VOVERIENĖ, Ona. *Švietimo ministro ir viceministrės tandemas – pavojingas tautai ir valstybei*. Vilnius, 2009-07-21. LMAVB RS F397-42/15, lap. 2-4.
80. VOVERIENĖ, Ona. „*Valstybė patikimose rankose*“ – toks kandidatės į Lietuvos prezidentus rinkiminius šūkis. Vilnius, 2009-04-20. LMAVB RS F397-42/18, lap. 1-3.
81. VOVERIENĖ, Ona. *Vėrčiau tai būtų buvęs blogas sapnas... O kas toliau?* Vilnius, [2004-04-22]. LMAVB RS F397-44/6, lap. 1-6.
82. VOVERIENĖ, Ona. *Žinios iš Seimo. „Rezistencija – tai dvasinė atspara“*. Vilnius, 2004-11-26. LMAVB RS F397-63, lap. 1-5.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

83. ANUŠAUSKAS, Arvydas, et. al. *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005. 710 p. ISBN 9986-757-65-7.
84. *Atspindžiai*. Kaunas, 1920, liepa, nr. 1.
85. *Atspindžiai*. [Kaunas], 1923, sausis, nr. 1.
86. BENDIKAITĖ, Eglė, et al. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015. T. 10, d. 2, Nepriklausomybė (1918–1940 m.). 637 p. ISBN 978-9955-847-91-5.
87. BRAZAUSKAS, Algirdas. *Mieli ir malonūs Lietuvos žmonės*. [Vilnius]: Spauda, [1993]. LMAVB RSS Sm-sp-800/8/10.
88. BUMBLAUSKAS, Alfredas, et. al. *Lietuvos istorija kiekvienam*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018. 440 p. ISBN 978-5-420-01797-5.
89. *Dešimtmečių akimirkos*: knyga-albumas apie Prezidentą Algirdą Brazauską. Sudarė Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2012. 84 p. ISBN 978-9955-669-72-27.
90. EIDINTAS, Alfonsas. *Aleksandras Stulginskis ir jo epocha*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014. 360 p. ISBN 978-5-420-01743-2.
91. EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012. 512 p. ISBN 978-5-420-01705-0.
92. EIDINTAS, Alfonsas. *Kazys Grinius*. Vilnius: Mintis, 1993. 216 p. ISBN 5-417-00578-9.
93. GALKUS, Juozas. *Lietuvos Vytis = The Vytis of Lithuania*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009. 422 p. ISBN 978-9955-854-44-9.
94. GAŠKAITĖ-ŽEMAITIENĖ, Nijolė. Žuvusiųjų Prezidentas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005. 566 p. ISBN 9986-757-13-4.
95. GRYBKĀUSKAS, Saulius, TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Epochų virsmo sukuriuose*: Algirdo Brazausko politinė biografija. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2018. 415 p. ISBN 978-9986-23-209-4.
96. *Į Lietuvos piliėčius!* Kaunas: [s. n.], 1920-04-01. LMAVB RS F37-11398, lap. 36.
97. ILGŪNAS, Gediminas. *Algirdas Brazauskas*. Vilnius: Versus aureus, 2009. 544 p. ISBN 978-9955-34-210-6.
98. Iliustruotasis karys. [1952, nr. 6]. In: *Pro Deo et Patria: Partizanai: Istorija ir dabartis* [interaktyvus] [žiūrėta 2020-01-07]. Interneto prieiga: <http://www.partizanai.org/karys-8-1952m/4324-iliustruotasis-karys>.
99. JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Duetas*: Antanas ir Sofija Smetonos. Vilnius: Versus aureus, 2016. 440 p. ISBN 978-9955-34-604-3.
100. J. E. Resp. Prezidentas dr. K. Grinius Klaipėdoje. *Iliustruotoji Lietuva*. Kaunas, 1926, rugs. 11, nr. 37, p. 296–297.
101. *Kardas*. Kaunas, 1926, gruod. 20–30, nr. 35/36, p. 550–558.
102. *Kardas*. Kaunas, 1940, birž. 20, nr. 12, p. 1 (virš.).
103. *Kaunas. 1920 m. vasario 16 d.*: [atvirukas]. Kaunas: O. Vitkauskytės knygynas, [1920]. LMAVB RS F165-442, lap. 20.
104. *Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai. Balsuokime už Algirdą Brazauską*. [Vilnius]: Spauda, 1993. LMAVB RSS Sm-sp-800/8/15.
105. *Lietuvos Sąjūdžio kreipimasis į Lietuvos žmones*. Vilnius: [s. n.], 2003-01-01. LMAVB RS F335-975, lap. 52.
106. *Lietuvos Seimas*: [ilustruota parlamento istorija (XX a.)]. Vilnius: Valstybės žinios, 2001. 112 p. ISBN 9986-18-088-0.
107. *Lietuvos sūnūs ir dukters!* Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927-04-14. LMAVB RS F192-236, lap. 1.
108. *Lietuvos visuomenei ir revoliucinėm organizacijom instrukcija*. Kaunas: [s. n.], 192907-15. LMAVB RSS L-A/1239.
109. *Lietuvos žinios*. 1940, birž. 18, nr. 136, p. 1. LMAVB RS F12-2946, lap. 2.
110. MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona*: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla. Niujorkas: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1964. 740 p.
111. MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona*: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla. 2-asis leid. Vilnius: Vyčio paramos fondas, 2017. 747 p. ISBN 978-609-420-545-3.

112. *Metinė pulko sukaktuvių šventė 1920 m.*: [atvirukas]. Kaunas: O. Vitkauskytės knygynas, [1920]. LMAVB RS F165-442, lap. 9.
113. MIKALAJŪNAITĖ, Renata, el. al. *Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2013. 48 p. ISBN 978-9955-471-42-4.
114. Naujo Respublikos Prezidento išrinkimo išskilmės (š. m. VI. 7–8). *Iliustruotoji Lietuva*. Kaunas, 1926, birž. 19, nr. 25, p. 200.
115. *Nebežaiskite laisvos Lietuvos likimu: balsuokite už Algirdą. Algirdas Brazauskas – patikimas žmogus*. Kaunas: Spindulys, 1993. LMAVB RSS Sm-sp-800/8/8.
116. *Piliečiai!* Kaunas: [s. n.], 1927-11-16. LMAVB RSS L-A/1941.
117. *Pirmasai Lietuvos Kūrėjau! Lietuvos Karžygiai!* Kaunas: [s. n.], 1926-12-17. LMAVB RS F189-1276, lap. 1.
118. PLIKŪNĖ, Dalia. Penki geriausi Dalios Grybauskaitės darbai: vienas iš jų buvo pats svarbiausias. In: *Delfi* [interaktyvus]. 2019-01-01 [žiūrėta 2019-02-28]. Interneto prieiga: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/penki-geriausi-dalios-grybauskaites-darbai-vienas-is-ju-buvo-pats-svarbiausias.d?id=79970647>.
119. *[Prezidentas A. Smetona]*: [atvirukas]. Tilžė: Jagomasto spaustuvė „Lituania“, [1920]. LMAVB RS F172-54, lap. 1.
120. *Respublikos Prezidento kalba, pasakyta 1926 m. birželio mėn. 2 d., atidarant trečiąjį Seimą*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1926. 23 p.
121. *Respublikos prezidento rinkimai*. Kaunas: „Vyriausybės žinių“ leidinys, 1931. 24 p.
122. RUSECKAS, Petras. *Respublikos Prezidento dr. K. Griniaus sukaktuvės*. Parašė P. Ruseckas. Kaunas: „Varpo“ bendrovės spaustuvė, 1926. 16 p.
123. SENN, Alfred Erich. *Lietuva 1940: revoliucija iš viršaus*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2009. 408 p. ISBN 978-9986-757-99-3.
124. *7 Pėst. Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulkas*: istorijos bruožai ir vaizdų rinkinys, išleistas pulko gyvavimo I dešimtmečiui paminėti. Redag. leit. Jatulis. Klaipėdoje: spaudė akc. „Ryto“ b-vė, 1929. 40 p.
125. *Šešėliai*. Kaunas, 1920, balandis, nr. 1, p. 1 (virš.).
126. TAMOŠAITIS, Mindaugas. Justas Paleckis ir jaunieji valstiečiai liaudininkai Lietuvai atgaunant Vilniaus kraštą (1939 m. ruduo). *Vilniaus istorijos metraštis.*, 2007, [t.] 1, p. 137–160. ISBN 1822-8828.
127. TAMOŠAITIS, Mindaugas, SVARAUSKAS, Artūras. *Nuo Kazio Griniaus iki Antano Smetonos: valdžios ir opozicijos santykiai 1926–1940 metais*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2014. 263 p. ISBN 978-9955-16-532-3.
128. *Tautos gerovei išmintinga politika*. Kaunas: Spindulys, 1993. LMAVB RSS Sm-sp-800/8/13.
129. TRUSKA, Liudas, et al. *Lietuvos Respublikos prezidentai*. Kaunas: Margi raštai, 1997. 510 p. ISBN 9986-09-055-5.
130. TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. 411 p. ISBN 9986-09-105-5.
131. *Witamy Rząd Paleckiego!* Kaunas, 1940-06-18. LMAVB RSS P-A/998.
132. „Žemaičių prieteliaus“ ekstra telegrama. Telšiai: [s. n.], 1926-12-17. LMAVB RSS L-A/1894, lap. 67.
133. ŽILINSKAS, Justinas. Prie Adamkaus buvo... In: *Šimtmečio prezidentai* [interaktyvus]. 2018 [žiūrėta 2020-02-19]. Interneto prieiga: <https://www.15min.lt/media/timeline/simtmečio-prezidentai-adamkus>.

RASA SPERSKIENĖ

Echoes of the history of the Lithuanian Presidential Institution in documents held by the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

Summary

This article aims to analyse the history (development) of the Lithuanian Presidential Institution based on the documentary heritage from the holdings of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. The Lithuanian Presidential Institution in the period of the authoritarian rule of the Seimas is best represented by photographs from the holdings of the Rare Books Department illustrating various state events. The documents related to the interwar Presidential Institution are kept in various collections from the holdings of the Manuscripts Department. The following sets of documents deserve special notice: 1) Collection F29-756 consists of letters and requests for 1919-1939 addressed to President Antanas Smetona (70 folia in total); 2) Augustinas Voldemaras Collection (F172) contains Antanas Smetona's and Augustinas Voldemaras' letters that bear significance to the Presidential Institution; 3) Collection F54 contains documents related to President Kazys Grinius and materials concerning the controversial activities of Justas Paleckis; 4) Mykolas Biržiška collection (F165) includes a dozen invitations to key state events issued by Presidents Aleksandras Stulginskis and Antanas Smetona.

Documents related to the Presidential Institution of the independent Republic of Lithuania restored in the last decade of the 20th century were found both in the photographs and ephemera collections of the Rare Books Department and in personal collections of the Manuscripts Department. The following collections of manuscript documents are especially noteworthy: 1) the documents from Kazys Ėringis Collection (F335) and Meilė Lukšienė Collection (F391) represent the activities of President Valdas Adamkus. 2) Ona Voverienė's Collection (F397) contains the greatest number of documents related to the Presidential Institution of the restored independent State of Lithuania. These documents include sociopolitical articles by Ona Voverienė reflecting the realities of Lithuanian politics over several decades and her correspondence with President Dalia Grybauskaitė.

The article also presents so far little-researched organizational documents of the Lithuanian Presidential Institution, publications in periodicals, and iconography.

Keywords: Lithuanian Presidential Institution; periods of the authoritarian rule of the Seimas; Soviet occupation; restoration of the independent state.

Įteikta 2020 m. sausį